„ONNAUWKEURIG"?

AAN „HET VADERLAND"

IN ZAKE

Mr. W. H. DE BEAUFORT'S

VERWEERSCHRIFT

DOOR

Dr. A. KUYPER

KUYPER
JN
5985
.A6
K896
1889

AMSTERDAM

J. A. WORMSER

1889

LIBRARY OF PRINCETON

NOV 2 0 2008

THEOLOGICAL SEMINARY

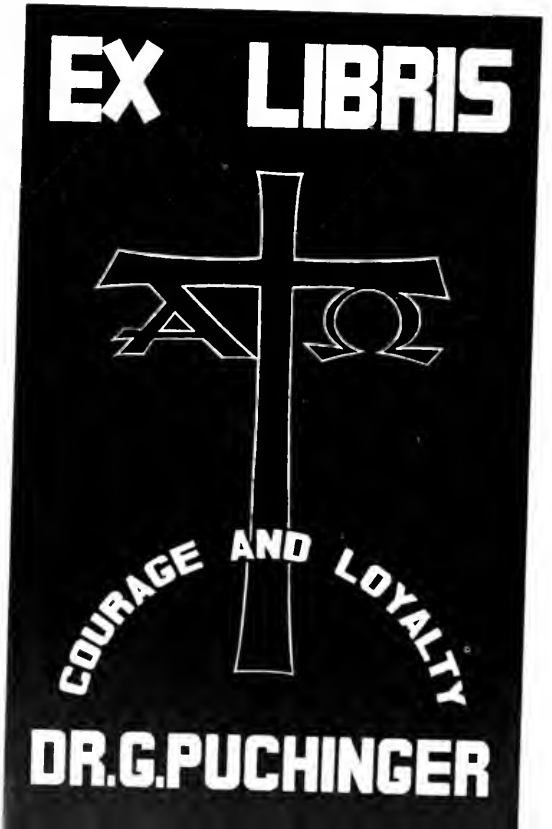

„ONNAUWKEURIG"?

AAN „HET VADERLAND"

IN ZAKE

Mr. W. H. DE BEAUFORT'S

VERWEERSCHRIFT

DOOR

Dr. A. KUYPER

LIBRARY OF PRINCETON
OCT 20 1903
THEOLOGICAL SEMINARY

AMSTERDAM J. A. WORMSER

1889

Aan de Redactie van „Het Vaderland".

M. DE REDACTEUR,

Gij brengt mij in een moeilijk parket.

Na het verweerschrift, dat de heer Mr. W. H. de Beaufort op mijn „*Eer is teer*" in het licht zond, beschouwde ik mijnerzijds het „duel op de pen" tusschen hem en mij als afgeloopen.

Ik sprak eerst in „*Niet de Vrijheidsboom maar het Kruis*" tegen de beginselen der Fransche Revolutie. Daartegen nam Mr. De B. het op in *De Gids*. Die critiek wierd mijnerzijds gepareerd met „*Eer is teer*". En daartegen had zich Mr. De B. nu teweer gesteld.

Was het niet wèl?

Vier maten reeds de aandacht van het publiek gevergd!

Reeds in het oude Rome hield men niet van een „krakeel zonder eind" en sneed te lang gerekt twistgeschrijf af met een *Lites finiri oportet*.

Wie het publiek vermoeit, keert reeds daardoor de kansen tegen zich.

Met Mr. De B.'s antwoord op „*Eer is teer*" was ik bovendien ver van ontevreden.

En dus, wat verbood mij, naar ouden riddertrant, aan mijn geachten opponent den laatsten lansstoot, *in casu* beleefdheidshalve het laatste woord te laten?

Nog vast en wel in het zaal gezeten, kon ik, zoo scheen mij, die weelde mij gunnen.

Doch zie, daar schiet *Gij* plotseling uit den hoek en gaat in de residentie rondvertellen, dat ik zwijg, „*omdat ik niet weet te antwoorden*".

Was nu „Het Vaderland" niets dan een ordinair politiek blad, zooals we hier te Amsterdam het *Algemeen Handelsblad*, *De Standaard* en *tutti quanti* hebben, dan zou deze opmerking langs mijn koude kleeren zijn afgegleden, en geen anderen indruk op mij gemaakt hebben, dan ook Gij wel eens van een schooljongen ontvingt, die, als zijn kameraad er eindelijk met veechten uitscheê, hem nog sarde en prikkelde door hem na te roepen: „Je durft niet meer!"

Maar zoo is *Het Vaderland* niet.

Immers Gij voert sinds jaar en dag in den kop van uw orgaan den titel, dat Ge ook een *letterkundig* blad zijt.

Bij U ligt in zulk zeggen dus geen jongensachtig tergen, maar een welgewikt oordeel.

Gij acht, dat ik er mij van afmaak, zoo ik *niet* antwoord, en dus eershalve antwoorden *moet*.

Gij schreeft toch:

„In handigheid om, *waar hij op een aanval niet te antwoorden weet*, er om heen te praten, en het dan te doen voorkomen, dat niet hij ongelijk heeft, maar verongelijkt wordt, zoekt Dr. Kuyper zijn wedergade. Dat ondervindt weder Mr. W. H. de Beaufort, die, door Dr. Kuyper met een lijvige brochure: „Eer is teer" op zijn critiek over de Deputatenvergadering beantwoord, thans in „Een woord van zelfverdediging en nadere toelichting" (Amsterdam P. N. van Kampen & Zoon) de beschouwingen van deze brochure weerlegt.

De heer De Beaufort toont in dit antwoord zonneklaar aan, hoe onbetrouwbaar en oppervlakkig Dr. Kuyper is, waar hij zijn historische beschouwingen over onze Staatspartijen van den tegenwoordigen en den vroegeren tijd ten beste geeft, onveranderlijk met de bedoeling, te doen uitkomen de duldelooze tirannie der liberalisten.

Wat antwoordt nu Dr. Kuyper? Niet anders, dan dat het al heel wat is voor een liberalist, om den antirevolutionair werkelijk een antwoord waardig te keuren, maar dat toon en inhoud nog altijd de sporen dragen, dat het hem niet wel mogelijk is een antirevolutionair te bestrijden, zooals hij een niet-antirevolutionair zou gedaan hebben, wat Dr. Kuyper den heer De Beaufort evenwel grootmoediglijk vergeeft.

Nu begrijpt een ieder, die de hoffelijke en keurige schrijfwijze van den heer De Beaufort kent, dat, wat misschien op zijn betoog aan te merken moge zijn, de toon niets te wenschen overlaat en de inhoud van dien aard is, *dat men hem niet met stilzwijgen kan voorbijgaan*. Toch doet Dr. Kuyper dat. „Wat Mr. De Beaufort gaf, zijn — losse opmerkingen, ingeleid door

een opmerking over de mindere betrouwbaarheid van zijns tegenstanders woord. Reeds deze inleidende opmerking is bewijs voor wat we zeiden."

Er behoort zeker een groote mate van — vrijmoedigheid toe dus te spreken. Men toont u aan, met een schat van onweersprekelijke feiten, dat uw woord minder betrouwbaar is, en gij antwoordt: Het is onfatsoenlijk dat te zeggen, en *daarom geef ik u geen bescheid!* Met zulk een repliek blijft voor ons Christenvolk Dr. Kuyper de groote man, wiens woord te betwijfelen heiligschennis is.

Nu moet men hierbij weten, dat wat de heer De Beaufort aan te merken heeft op Dr. Kuypers betrouwbaarheid, nauwelijks in verschoonender vorm kon gezegd zijn. Dat moge o. a. blijken uit de volgende zinsneden: „Juist wegens", enz.

En dan volgt een breed citaat uit Mr. de B.'s verweerschrift, en concludeert Ge in dezer voege:

„En als de heer De Beaufort vervolgens aantoont, hoe onjuist die beschuldigingen zijn, dan redt Dr. Kuyper zich er uit, door te zeggen: „Dat zijn maar losse opmerkingen, en toon en inhoud van uw geschrift, waarin ge zegt, dat ik, Kuyper, onbetrouwbaar ben, bevallen me niet."

Verbeeld u, daar durft iemand zijn volgers aan te raden, zelfstandig te onderzoeken! [1])

Dit trek ik mij, omdat het in een *„letterkundig"* blad gezegd wordt, aan. Niet, alsof ik mij persoonlijk voor al wat in *De Standaard* staat, aansprakelijk stel, maar omdat ik het te dezen met de opmerking van dit blad eens ben.

Ook mij toch komt het voor, dat Mr. De B. reeds *in den vorm*, dien hij koos, tekortschoot.

Immers dat uw herinnering aan de „hoffelijke en keurige" schrijfwijze van den heer Mr. De B. geen argument is, voelt Ge zelf. Niemand blijft steeds zichzelf gelijk. Boven „menschelijke zwakheid" is ook Mr. De B. niet verheven. Het *„quandoque dormitat bonus Homerus"* sluit den beste, en dus ook hem, in.

En nu meen ik metterdaad, dat met vrij groote zekerheid mag gezegd, dat Mr. De B., als de man, dien hij bestreed, *geen* antirevolutionair ware geweest, *welwillender* vorm zou gekozen hebben.

---

[1]) Ik cursiveer.

Reeds dat hij mij niet persoonlijk antwoordde, maar, over mijn hoofd heen, derden aansprak, deed aan de welwillendheid tekort. In mijn „*Eer is teer*" had ik persoonlijk gehoor gevraagd, en Mr. De B. in den *tweeden* persoon toegesproken. Een persoonlijk weerwoord hierop ware eisch, ik zeg niet van *recht*, maar toch van „hoffelijken" vorm geweest. En zie, Mr. De B. gaat mij voorbij.

Dat dit niet onopzettelijk was, merkt men ook aan den titel van zijn verweerschrift. Dit hebt Gijzelf gevoeld, en U daarom veroorloofd, in uw critiek het „min hoffelijke" deel van zijn titel eenvoudig *weg te laten*. Gij doet het toch aan Uw lezers voorkomen, als luidde die titel enkel: „*Een woord van zelfverdediging en nadere toelichting*", en Ge weet toch, dat de *eigenlijke* titel was: „*Tegen Dr. A. Kuyper.*" Niet dus tegen mijn *geschrift*, maar tegen mijn *persoon*: iets, waaraan de inhoud dan ook niet vreemd is. En nu weet ik wel, dat er ook een „*Stahl wider Bunsen*" het licht zag; maar juist door de bijvoeging van *Stahl* was zelfs *die* titel nog gematigder.

Zie hier nog iets.

Op blz. 38 noemt de heer Mr. De B. de lectuur van de *Politieke Kruier* en soortgelijke pamfletten uit het laatst der vorige eeuw „*een modderbad*", en op blz. 40 laat hij doorschemeren, dat mijn aanhoudende klacht over de verengelijking mijner geestverwanten uit dat „modderbad" herkomstig is.

Zoo zou ik op meer kunnen wijzen, maar stap van dit altoos pijnlijk onderwerp liever hoe eer hoe beter af, na nog slechts éene opmerking.

Les van „hoffelijke" polemiek is, dat Ge de *edelmoedigheid* niet verzaakt, en dus nimmer, als uw tegenstander een vergissing erkend en hersteld heeft, u het leedvermaak gunt, daarop *terug te komen*.

En toch, wat doet Mr. De B.?

Er had een abuis plaats gehad. Niet wetende, dat de heer Mr. W. H. de Beaufort een dubbelganger had in zekeren anderen heer Mr. W. H. de Beaufort, verkeerde ik in den waan, dat de schrijver in *De Gids* één was met den candidaat der Liberalen in IJselstein. Zoodra echter bleek, dat dit abuis was, is in dezelfde kolommen, waar de fout gedrukt wierd, die fout teruggenomen en hersteld.

Bij een „hoffelijken" strijd had Mr. De B. hierop dus niet meer *mogen* terugkomen. Dit abuis was afgedaan, en te minder toerekenbaar, daar het gedurig gemaakt wordt. Ook *Frans Netscher* zag in zijn: *In en om de Tweede Kamer* het „Kamerlid" voor den *Jonkheer* aan.

Toch komt Mr. De B. er *wel* op terug, en zegt er van (bl. 4):

„Een paar dagen nadat mijn Gidsartikel verschenen was, werd het, op de gis, in Dr. Kuyper's orgaan, de Standaard, toegeschreven aan een mijner bloedverwanten, die door een politieke nederlaag bij de stembus tot het schrijven ervan heette geprikkeld te zijn geworden. Deze dwaling had toch zeker gemakkelijk kunnen vermeden worden. Want om te weten wie de schrijver was, ware er niets meer te verrichten geweest, dan het te vragen aan den uitgever van De Gids, die in dezelfde stad woont als de uitgever van De Standaard.

Dit laatste nu gaat volstrekt niet op. Geen vreemdeling, die met de Rhijnspoor uit Frankfort naar Amsterdam komt, denkt er aan om te vragen, aan welk der beide stations hij moet uitstappen, zoolang hij niet weet noch vermoedt, dat er *twee* stations zijn. En hoe kon ik dan op den inval komen, om te gaan onderzoeken, met welken heer Mr. W. H. De Beaufort mijn geding liep, zoolang het vermoeden zelfs niet bij mij was opgekomen, dat er *twee* heeren van dien naam bestonden. Ook van *mijn* naam bestaan er te Amsterdam twee dubbelgangers; en toch heeft Mr. De B. ook naar den auteur van „*Eer is teer*" zulk een ondenkbaar onderzoek *niet* ingesteld.

Nu wensch ik, M. de Redacteur, in geen enkel opzicht voor U onder te doen in waardeering van Mr. De B.'s talent en keurigheid; maar juist dat hij anders zoo „hoffelijk en keurig" is, dwingt mij bij een man als dezen *Gids*-redacteur aan het kleinste *manque de procédé* beteekenis te hechten. Als een linkert u tegen het lijf loopt, ziet ge nauwelijks om en gaat uws weegs. Maar als een fijn beschaafd man ook maar een *iets* harder woord tegen u bezigt, ontvangt ge een waarschuwing. Natuurlijk schrijft Mr. De B. niet in den stijl van het *Handelsblad*, en zal hij zich wel wachten, om, gelijk de *N. Rott. Cour.*, een z. i. averechtschen blik op de geschiedenis „*een leugen bij de stembus*" te noemen. Daar is hij te fatsoenlijk man voor. *Zijn* ongenade uit zich op fijner manier. Maar al balt hij de vuist niet, reeds uit de geste van zijn

hand is zijn gezindheid op te maken. En *vehwilhnd*, laat staan *hoffelijk*, sprak die in zijn „*Tegen Dr. A. Kuyper*" stellig niet.

De *inhoud* van zijn verweerschrift toont dit nader.

Die inhoud toch is gesplitst in twee deelen, en is er in deel een op uit, om de *betrouwbaarheid van mijn publiek woord* in verdenking te brengen.

Hij zegt er van op bl. 5, dat hij mijn lezers waarschuwt om toch

„nimmer (te) verzuimen, om wat zij in mijne geschriften lezen, alvorens het als vaststaande aan te nemen, nog eens deugdelijk aan een zelfstandig onderzoek te toetsen.

Nu is dit natuurlijk geen spelen met woorden. Het wil *niet* zeggen, dat ge *niemand*, en dus ook mij niet, op gezag moet gelooven. Dit toch zal Mr. De B. ook wel op zichzelven toepassen. Het beduidt ook niet, dat de beste zich vergissen kan. *Errare humanum est*. Boven dit menschelijke toch is ook Mr. De B. niet verheven. Neen, wanneer ge opzettelijk het publiek waarschuwt, om wat uw tegenstander zegt, zonder meer, niet voor goede munt op te nemen, dan brengt ge de betrouwbaarheid van zijn woord terdege in verdenking. Het *Handelsblad* en *tutti quanti* verkneukelden zich toen ze dat lazen, dan ook in leedvermaak, en gaven aan Mr. De B.'s uitlating een interpretatie, die aan duidelijkheid niets te wenschen overliet.

Had Mr. De B. hiertoe nu recht?

Dit zal voor uzelf, M. de R., aan zeer ernstigen twijfel onderhevig worden, zoo Gij mij een oogenblik uw luisterend oor leent.

Met een verschoonend woord, dat ik waardeer, legt Mr. De B. mij ten laste, dat hij mij op tal van det op de hoffelijke keuze van het woord) *onnauwkeurigheden* betrapt heeft.

Maar, eilieve, waarin bestaan dan nu die dusgenaamde „onnauwkeurigheden"?

Welgeteld komen ze op deze vier neer: 1e. de verwisseling van den

Gids-redacteur met den candidaat van IJselstein. Geen onnauwkeurigheid, maar een *abuis*, dat, bij mijn algeheele onbekendheid met het bestaan van zijn dubbelganger, niet *kon* gemeden. Doch hierover is boven reeds genoeg gezegd. Ik kom er niet op terug. 2°. Dat ik z. i. den zin en de bedoeling van zijn *Gids*-artikel niet juist gevat heb. 3°. Dat ik een onjuiste voorstelling gaf van het debat in de Tweede Kamer over Hooger Onderwijs. En 4°. dat ik over de wederzijdsche verhouding van de Liberale en de Antirevolutionaire partij een voorstelling ten beste gaf, die Mr. De B. wraakt.

Reeds deze opsomming toont, ten eerste, dat de oogst van „onnauwkeurigheden" bijster schraal was. Alles in alles *vier* in aantal. Maar ook ziet men terstond, dat voor het vierde punt de naam van „onnauwkeurigheid" verkeerd is gekozen; dat zelfs voor het tweede die naam ternauwernood dienst kan doen; en dat eigenlijk alleen het derde punt, *het debat over Hooger Onderwijs* rakend, in de categorie van „onnauwkeurigheden" valt. Dit voelde mijn geachte tegenstander zelf, en daarom noemde hij dit dan ook *„het sterksprekend staaltje"*.

Dit kon niet anders.

Ge overtuigt iemand van „onnauwkeurigheden", als hij blijkt onjuist of onvolledig te hebben geciteerd, zich in namen of cijfers te hebben vergist, of vaststaande feiten, waarover geen geschil mogelijk is, verkeerd te hebben voorgesteld. Zoo daarentegen over een zaak *twee* voorstellingen mogelijk zijn, is voor de keuze van de voorstelling, die u mishaagt, de uitdrukking „onnauwkeurig" zelve *onnauwkeurig*.

Stel dus al, dat ik bij hetgeen ik over het debat inzake Hooger Onderwijs zei, den bal missloeg, dan ware mij hoogstens nog slechts eene „onnauwkeurigheid" bewezen, en zoudt Gijzelf dit eene punt toch ongenoegzaam keuren, om alleen op *dien* grond een openlijke waarschuwing tot het publiek te wettigen.

Maar *heb* ik mij op dit punt wel vergist?

Ik beweer van *neen*, en ga het U aantoonen. Aantoonen zelfs, dat de „onnauwkeurigheid" eer aan de zijde van Mr. De B. is.

Al aanstonds herinner ik hierbij, dat ik zelf destijds lid der Tweede

Kamer was, en de heer Mr. De B. *niet*. Een omstandigheid, die een ieder tot nadenken zal brengen, die weet, hoe nergens meer dan in een Parlement de onderscheiding van het *ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas* dient toegepast. Alleen wie het *dessous de la carte* kent, weet eigenlijk wat er in de Kamer omgaat. En nu is het wel waar, dat ik in Maart 1876 buitenslands vertoefde, maar dit belette mij niet èn vóór èn ná de behandeling van dit wetsontwerp, ook met *liberale* Kamerleden, te spreken: en het was van *die* zijde, dat ik de gulhartige bekentenis ontving: „Och, dat ze er nu vóór waren, was, omdat ze bij seminaristische opleiding bang waren voor het opkomen van een corps Calvinistische domineesl"

Mijn beroep op de koffiekamer is dus *niet* uit de lucht gegrepen, maar authentiek.

Ik schreef daarom in *Eer is teer*, blz. 43:

„Toen de Minister Heemskerk in 1876 voorsloeg om — van Staatswege zulk een faculteit der godgeleerdheid niet meer te onderhouden, zijn het *Uw* geestverwanten in de Kamer (d. w. z. de liberalen) geweest, die op herstel van deze faculteit hebben aangedrongen. En terwijl men in de koffiekamer niet verheelde, dat toeleg hierbij was, de wederopleving van het Calvinisme tegen te houden, heeft uw partij in openbare zitting een regeling van deze faculteit doorgedreven, die wat opvatting en methode betreft, het godgeleerd onderwijs aan alle onze Staatshoogescholen thans wringt in het moderne kader."

Hiertegenover plaatst nu de heer Mr. De B. *zijne* voorstelling in dezer voege, blz. 6 en 7:

„Raadpleegt men echter de officieele Handelingen der Kamer, dan zal men daar de volgende feiten vermeld vinden. De Regeering wilde de godgeleerde faculteit doen vervallen. De heer Van Naamen van Eemnes (gematigd konservatief) stelde daarop als amendement voor, om die faculteit weder op te nemen met den naam van faculteit der godgeleerdheid. De heer Saaymans Vader (antirevolutionair) wilde verder gaan en stelde voor, om in plaats van faculteit der godgeleerdheid te lezen der theologie of godgeleerdheid. Het opheffen der theologische faculteit — zeide hij — zou een onrecht zijn, gepleegd door den staat tegen de Hervormde kerk. Het amendement van den heer Van Naamen werd verdedigd door twee antirevolutionaire leden: een hunner, de heer Messchert van Vollenhoven, verklaarde, dat hij het een schande voor Nederland zou achten, indien de theologische faculteit van de hoogescholen werd verwijderd; de andere, de

heer Schimmelpenninck van der Oye, noemde het bestaan der theologische faculteit een historisch recht en wenschte als antirevolutionair die historische lijn niet af te breken. De heer Wintgens (konservatief) sprak van het behoud der theologische faculteit als van een zeer ernstig staatsbelang. Een antirevolutionair lid, de heer Van Wassenaer van Katwijk, die het amendement bestreed, gaf te kennen, dat hij op dit punt van meening verschilde met zijne meest intime vrienden. Het amendement werd aangenomen. Drie antirevolutionaire leden stemden er voor. Onder de tegenstemmers waren katholieken, antirevolutionairen, liberalen en konservatieven. Nadat deze beslissing was gevallen, stelde de Minister Heemskerk voor, om ook de leerstellige godgeleerdheid onder de vakken der theologische faculteit op te nemen. De heer De Vries (liberaal) meende, dat dit vak niet van staatswege kon onderwezen worden en stelde voor, het te doen vervallen, wat door den heer Saaymans Vader (antirevolutionair) hevig werd bestreden. Het amendement De Vries werd aangenomen met 55 tegen 17 stemmen. Onder de tegenstemmers waren 6 antirevolutionairen. *Ziedaar de geschiedenis van het behoud der theologische faculteit.*

De laatste woorden, niet waar? toonen, dat de heer Mr. De B. den indruk wil maken, van *zonder* weglating, in *volledige* resumtie den loop dezer zaak te schetsen. Niet slechts de waarheid, maar *al* de waarheid, zegt hij u te geven.

Edoch, wat blijkt nu, als men de *Handelingen* opslaat?

Dit, dat de heer Mr. De Beaufort een geheel *onvolledige* en daardoor geheel *onjuiste* voorstelling van de toedracht der zaak gaf.

Of waarom *verzweeg* de heer Mr. De Beaufort het notoire feit, dat het voorstel, om deze faculteit te herstellen, oorspronkelijk *niet* van den heer Van Naamen, maar van *de Commissie van Rapporteurs* is uitgegaan?

Blijkens blz. 1157 der Handelingen kwam dit amendement van de Commissie van Rapporteurs in op den 22 Maart 1876, en wierd door den heer Van Naamen hierop slechts het *sub*amendement voorgesteld, om in den naam dezer faculteit het woord „*godsdienstwetenschap*" door „*godgeleerdheid*" te vervangen. Een zelfstandig amendement maakte de heer Van Naamen hier eerst later van.

Het is dus „onnauwkeurig", dat de heer Van Naamen den stoot gaf, om de vijfde faculteit te herstellen: het initiatief ging uit van de Commissie van Rapporteurs.

En wie hadden daarin nu de meerderheid?

Antwoord: *De Liberalen.*

Er werkten nog slechts vier leden in. Een was uitgevallen, de heer Van Reenen, die tot Lid van den Raad van State was benoemd. De meerderheid was drie. En die meerderheid bestond uit *drie liberalen* de H. H. Jonckbloet, Moens en De Bruijn Kops.

Hun plan is dan ook doorgegaan. Het eenige wat ze niet konden gedaan krijgen, is, dat de naam „godgeleerdheid" door „godsdienstwetenschap" zou worden vervangen. Dien ouden naam te behouden, was metterdaad een vinding van den heer Van Naamen; maar dan ook al zijn vinding; want de *inrichting* der faculteit bleef juist zooals de Commissie van Rapporteurs die ongeveer bedoeld had, en gelijk U straks zal blijken.

Doch niet alleen, dat het initiatief om deze faculteit te behouden van *de Liberalen* uitging, ook zijn *zij* voor den uitslag der stemming aansprakelijk.

Er waren op 24 Maart 1876 tegenwoordig 73 leden. Van deze behoorden 40 tot de Liberale partij, 14 tot de R. Catholieken en 10 tot de Antirevolutionairen; althans wanneer men, gelijk een ieder in de Kamer deed, ook den heer Bastert, die in den corridor, die van het Conservatisme naar het Liberalisme doorleidt, steeds op en neer liep, bij de Liberalen rekent.

Nu is het voorstel om de vijfde faculteit te herstellen en dat wel met den naam van „godgeleerde faculteit" aangenomen door **35** Liberalen, 3 Antirevolutionairen en 5 Conservatieven, terwijl zich er tegen verklaarden 14 Roomsch-Catholieken, 7 Antirevolutionairen, 5 Liberalen en 4 Conservatieven. Een opgave, waaruit blijkt, dat zoo goed als *heel de Liberale partij*, op kleine uitzondering na, *voor* stemde (35 van de 40); dat de geheele Antirevolutionaire partij op drie na (de HH. Messchert van Vollenhoven, Saaymans Vader en Schimmelpenninck v. d. Oye) *tegen* stemde; en dat voorts alle Roomsch-Catholieken plus vier Conservatieven er hun stem *tegen* uitbrachten.

Aan de Rechterzijde mocht de heer Van Naamen voor zijn amendement dus slechts 8, zeggen *acht*, stemmen verwerven en van de Linkerzijde stemden met hem 35, zegge *vijf en dertig* leden; zoodat *niet* de Rechterzijde, maar wel terdege de kant der Kamer, *waar de*

heer Mr. De Beaufort zit, de verantwoordelijkheid voor dezen uitslag heeft te dragen. Cijfers laten nu eenmaal geen scherts toe.

Wat doet nu echter de heer Mr. De Beaufort?

Hij *zwijgt* van het amendement door de *liberaal* saamgestelde Commissie van Rapporteurs ingediend. Hij *zwijgt* van de 35 *Liberalen*, die aan Van Naamen's amendement hun stem gaven. Hij vermeldt *niet*, dat slechts 5 van de 40 *Liberalen* tegenstemden. Hij zegt wel, dat 3 Antirevolutionairen voorstemden, en noemt die, om indruk te maken, met name, maar zegt *niet*, dat de Antirevolutionairen, die tegenstemden, *zeven* in aantal waren, t. w. de H.H. Van Wassenaer Catwijck, Teding van Berkhout, Van den Berch van Heemstede, Bichon van IJsselmonde, Van Heemstra, De Jonghe en Van Asch van Wijck. En wat zijn politieke sorteering aangaat, rekent hij den heer Van Naamen tot de Conservatieven, terwijl een ieder weet, dat de heer Van Naamen als candidaat *der Liberalen* in de Kamer was gebracht [1]) en schier in alles met de Liberalen meêliep.

En dan roept hij uit: „*Ziedaar de geschiedenis van het behoud der Theologische faculteit!*" (pag. 8).

Wat dunkt U? Vindt *Gij* zulk een wijze van de geschiedenis te schrijven *nauwkeurig?*

Doch we zijn er nog niet.

Dat ik niet zoo onjuist, maar tamelijk nauwkeurig ingelicht was over den gang van zaken, blijkt uit niets zoo duidelijk als uit de scherpe woordenwisseling, die over dit onderwerp tusschen den heer

---

[1]) In 1871 was de heer Van Naamen van Eemnes candidaat der *Liberalen* tegenover Mr. Vos de Wael, Keuchenius en Dr. Kuyper. In 1875 was hij eveneens candidaat der *Liberalen* tegenover den antirevolutionairen candidaat Gefken. Op geen ander *Liberaal* was óf in 1871 óf in 1875 één enkele stem uitgebracht. Ook in 1879 was de heer Van Naamen ten anderen male candidaat der *Liberalen* tegenover de H. H. Verwer (R. Cath.) en Van Dedem (Antirev.). Toen viel hij bij herstemming uit met 1091 tegen 1329 stemmen.

De vorige week zond dan ook een *liberaal* blad (de Heldersche Cour.), bij de benoeming van den heer Van Naamen van Eemnes tot Voorzitter der Eerste Kamer, een bulletin rond, waarin het heette: „Een iegelijk die weet, dat de heer Van Naamen *tot de liberale partij behoort*, zal het gewicht van deze benoeming voor onze partij beseffen."

Minister Heemskerk en den Voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, den heer Jonckbloet, op 23 en 24 Maart is gevoerd, en waarvoor Dr. Jonckbloet later excuus vroeg.

Waarover liep dit scherpe debat?

De Minister beklaagde er zich over, dat de Commissie van Rapporteurs aanvankelijk *niet* beslist op de definitieve inrichting van een vijfde faculteit had aangedrongen; feitelijk dus in het wegvallen der faculteit berust had; en alleen de conditie had gesteld, dat aan de Herv. kerk een tijd van overgang wierd gelaten; en dat diezelfde Commissie, nu de Minister dezen wenk *letterlijk* had opgevolgd, opeens met een geheel ander systeem voor den dag kwam en bij amendement tóch de vijfde faculteit bestelde. [1]

---

[1] Voor wie nog grondiger dan mijn bestek gedoogt, den loop der gedachtenwisseling wenscht te volgen, zij hier herinnerd, dat reeds bij de tweede behandeling van dit ontwerp in de sectiën de gevoelens aan het kenteren waren. In het verslag van dit onderzoek, 30, 4, p. 29, leest men toch: Zal aan onze Universiteiten eene zelfstandige faculteit van godgeleerdheid of godsdienstwetenschap blijven bestaan? Naar het oordeel van vele leden kan die vraag nauwlijks worden gedaan. Zal de universiteit den geheelen kring der wetenschappen omvatten, dan mag daarin de gewichtigste van alle niet ontbreken: de wetenschap van het Godsbewustzijn in den mensch en van de wijze, waarop zich dat bewustzijn in den loop der eeuwen in Godsvereering heeft geopenbaard. Het zou een schande voor Nederland zijn, indien het bij de regeling van zijn hooger onderwijs dien onmisbaren schakel uit een groot geheel wegbrak, en van de universiteit verbande, wat daar bij uitnemendheid behoort.

„Daartegen werd weder aangevoerd, dat het bestaan van eene godgeleerde faculteit bij eene van Staatswege gevestigde en onderhouden hoogeschool niet strookt met de thans heerschende begrippen der algeheele scheiding van Kerk en Staat; dat het onderwijs in de godsdienstwetenschap niet zoo objectief kan worden gegeven, dat het voor de aanstaande leeraren der onderscheidene kerkgenootschappen en van de daarin heerschende uiteenloopende richtingen evenzeer bruikbaar is; dat dus het gevaar ontstaat van het onderwijs óf slechts voor éene richting te doen dienen, óf het zoo kleurloos te maken, dat niemand de lessen volgen kan of wil, en dat de benoeming van een hoogleeraar in de godgeleerdheid door eene regeering, die zich niet op kerkelijk terrein mag begeven en tot onzijdigheid op dat gebied verplicht is, onoverkomelijke moeilijkheden oplevert.

„Andere leden erkenden het gewicht dier bezwaren, maar achtten ze toch

Hij beriep zich daarbij op deze woorden uit het Verslag: (Zie Bijblad p. 1180.)

„Ten slotte werd door de Commissie van Rapporteurs vooral daarop gewezen, dat, welke keuze de Regeering omtrent de toekomstige inrichting van het onderwijs in de godgeleerdheid of in de godsdienstwetenschap ook doen mocht, naar de overtuiging van de meerderheid der leden van de Kamer, de theologische faculteit, zooals die historisch bestaat, als maatregel van overgang, bij voorraad onveranderd in wezen moest blijven. Er moesten aan het Hervormd kerkgenootschap eenige jaren tijds worden gelaten, om, hetzij dan door oprichting van een of meer kweekscholen, hetzij door de inrichting van cursussen voor dogmatiek enz., in de behoefte aan leeraren te voorzien. Dergelijke overgangsmaatregel was, ook volgens de Commissie van Rapporteurs, onvermijdelijk."

Een beroep, waartoe de Minister nog temeer gerechtigd was,

---

niet onoverkomelijk. Theologisch onderwijs, waarbij al wat dogmatisch is terzijde wordt gelaten, was denkbaar. Ware dit, ware eenzijdigheid niet te vermijden, dan zou men aan een en dezelfde universiteit hoogleeraren van onderscheidene richting kunnen doen optreden. Andere landen geven het voorbeeld, dat nevens den leerstoel van een Protestantsch hoogleeraar in de godgeleerdheid een leerstoel in dezelfde wetenschap aan een Roomsch-Katholiek hoogleeraar is ingeruimd. Waarom zou dit ook hier het geval niet kunnen zijn? Er waren enkele leden, naar wier oordeel het zeer mogelijk ware aan de verschillende kerkgenootschappen bepaalden invloed te geven op de benoeming der hoogleeraren in de godsdienstwetenschap. Zij brachten zelfs wetsartikelen ter tafel, tot strekking hebbende, om dit punt voorgoed te regelen. Deze laatste denkbeelden vonden echter minder weerklank. Wel werd door velen erkend, dat de wrijving van gedachten, die over dit onderwerp in den laatsten tijd heeft plaats gehad, hun gevoelen eenigszins had gewijzigd. *Bij hen woog vooral het belang, dat de Staat heeft bij het aankweeken van wetenschappelijken zin en veelzijdige kennis onder de aanstaande godsdienstleeraren, die, eenmaal als zoodanig opgetreden, zulk een veelvermogenden invloed op de denkwijze der natie uitoefenen.* Moest het universitair onderwijs ook vormen en voorbereiden tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, dan mocht allerminst de betrekking van den aanstaanden godsdienstleeraar uit het oog worden verloren."

Hieruit blijkt immers, dat de „vele leden" *liberalen* waren. Noch Roomschen toch, noch Antirevolutionairen konden spreken van „de wetenschap van het Godsbewustzijn in den mensch". Voorts werd de „wijziging van denkbeelden" erkend. En wat noch meer zegt, deze wijziging vooral gemotiveerd door vrees voor het Calvinisme. Dit komt uit in dat zeggen: „die zulk een veelvermogenden invloed op *de denkwijze der natie* uitoefenen." De vijfde faculteit moest dus dienst doen voor een *politiek* doel.

omdat de liberale woordvoerders, denk slechts aan Prof. Opzoomer, zich sinds jaren tegen het voortbestaan eener Theologische faculteit hadden uitgesproken; de meerderheid der Kamer in het Verslag op het ontwerp-Geertsema (zie § 15) de inrichting eener vijfde faculteit had afgekeurd; en zelfs de Haagsche Synode (toen nog geheel in liberale handen) in 1869 in haar adres aan den Minister Fock het denkbeeld om de Theologische faculteit op te heffen, in beginsel aanvaard had.

Terecht speurde dan ook de Minister, *dat er na het eerste Verslag iets gebeurd moest zijn.* De liberale partij liet vrij onverhoeds haar standpunt varen; zag af van de consequentiën, die ze zelve vroeger uit haar beginselen had afgeleid. De hoofden waren blijkbaar bij elkaar gestoken: en het resultaat dier besprekingen (die tusschen het eerste Verslag en de indiening van het amendement tot een beslissing leidden) was, dat nu *van liberale zijde,* zeer *tegen* den zin van den Minister, de instelling eener vijfde faculteit toch wierd aanbevolen en doorgezet. Wel vonden vijf liberale leden deze *volte face* wel wat *al te kras*, en deden daarom niet mede, maar voor dit verlies kon men zich schadeloosstellen door de hulp, waarop bij enkele leden der Rechterzijde te rekenen viel. Voegt men nu hieraan toe, wat mij, gelijk ik zei, later van liberale zijde ter oore kwam, dan vraag ik in ernste, wat er af te dingen zij op mijne voorstelling, dat we aan *de Liberalen* deze faculteit hebben te danken. [1])

---

[1]) Van de onderhandelingen tusschen den Minister en de Commissie van Rapporteurs wordt in de *Bijlagen* 30. 5. p. 50 o. a. dit gemeld: „Bij de behandeling van het tweede punt herinnerde de Minister, dat de Commissie vroeger de vraag had geopperd, of het niet verkieslijk ware, de vakken, die de faculteit der godsdienstwetenschap zouden vormen, bij de faculteit van wijsbegeerte en letteren in te deelen; dat bij het samenstellen van het gewijzigde wetsontwerp dit advies was gevolgd; dat evenwel thans de Commissie de indeeling verwierp, en zulks op grond *van een revirement bij vele leden der Kamer*, en dat zij thans voorstelde, om een afzonderlijke faculteit, hetzij van godsdienstwetenschap, hetzij van godgeleerdheid, bij elke der Rijkshoogescholen te vestigen. Hij wenschte te weten, waarom *de gevoelens zich op dit punt hadden gewijzigd*, en kon tevens niet ontkennen, dat er, naar zijn inzien, groot onderscheid bestond tusschen godsdienstwetenschap en theologie."

„Van de zijde der Commissie werd geantwoord, dat, indien bij vele leden

En nu het tweede deel van mijn voorstelling, hierin bestaande, *dat de Liberale partij het hooger onderwijs in de godgeleerdheid aan onze staatshoogescholen in het moderne kader heeft gewrongen.*

Niet het amendement van de *liberale* Commissie van Rapporteurs, maar dat van den eveneens *liberalen* heer Van Naamen is aangenomen, een amendement, dat slechts daarin van dat der Commissie verschilde, dat het niet van „*godsdienstwetenschap*", maar van een „faculteit der *godgeleerdheid*" sprak.

Gold dit nu een verschil in de *zaak*, of alleen in den *naam*?

Dit blijkt ten eerste uit *de toelichting*.

De heer Van Naamen verklaarde namelijk, dat hij „alles wat de heer Moens namens de Commissie van Rapporteurs gezegd heeft tot adstructie van het behoud" dezer faculteit *onderschrijft*, en geeft als reden waarom hij toch een anderen *naam* wenscht, tweeërlei op. Vooreerst de reden, dat deze naam historisch is, en ten tweede, dat hij dezen naam juister acht. Omdat de wetenschap van het recht niet heet „rechtsdienstwetenschap" maar „rechtsgeleerdheid", daarom wil hij ook de „godsdienstwetenschap" genoemd zien „godgeleerdheid". (p. 1159 v.)

Niet anders vatte het dan ook de heer Moens op, die namens de Commissie van Rapporteurs den heer Van Naamen toeriep: „Wij willen geen valsche vlag. Wel heeft men gezegd: Met godgeleerdheid zult gij lokken. Maar, zoo voegde hij er bij: *Wij willen niet lokken.*"

---

der Kamer *wijziging in de denkbeelden* omtrent dit gewichtig punt had plaats gegrepen, zulks, zoover men daarover kon oordeelen, samenhing met de toenemende, door verscheidene aan de Kamer aangeboden adressen versterkte overtuiging, dat de leeraren van het talrijkste kerkgenootschap hier te lande, in het ware belang des vaderlands, eene opleiding moesten erlangen, die hen voor eenzijdigheid en bekrompenheid van inzichten vrijwaarde. Van dat beginsel uitgaande, was het noodzakelijk, dat die aanstaande leeraren aan het universitair onderwijs bleven deelnemen; hetgeen over het algemeen niet het geval scheen te zullen zijn, wanneer niet op onze hoogescholen eene afzonderlijke faculteit, hetzij dan voor godgeleerdheid, hetzij voor godsdienstwetenschap, bleef bestaan."

De Minister heeft dit *recirement* in de opinie der Liberale partij dus wel terdege geconstateerd en onverwijld ter sprake gebracht.

(p. 1189.) Sterker nog, hij zag in het woord „godgeleerdheid", gelijk het nu genomen was, niets anders dan een blinddoek van hetzelfde soort, als het „Christelijke deugden" in de wet op het *Lager* Onderwijs.

En dat de heer Moens hierin juist zag, kwam duidelijk aan het licht, toen de minister Heemskerk nu op zijn beurt „godgeleerdheid" *in zijn eigenlijken zin* wilde opvatten, en er dus ook het onderwijs in de Dogmatiek en de Practische vakken onder wilde opnemen. Tegen dit voorstel toch kwamen *de Liberalen* met twee amendementen tegelijk op. Het éene van den heer De Vries, om er de *Dogmatiek* uit te lichten, en het tweede van den heer Van Naamen zelf, die nog verder ging en er op aandrong, om ook de *Practische vakken* weg te nemen. De heer Van Naamen, die vóór het amendement De Vries en vóór zijn eigen amendement stemde, gaf hierdoor dus zoo duidelijk mogelijk te kennen, dat hij *hetzelfde* bedoelde, wat met hem de overige Liberalen wilden; alleen maar, dat *hij* liefst op het scheepke *een andere vlag* heesch. (p. 1295.)

Op die wijze is dan ten slotte de inrichting dezer „godgeleerde" faculteit, geheel naar *modern* kader, vastgesteld, en voor deze inrichting stemden met den *liberalen* heer Van Naamen van Eemnes *alle* Liberalen zonder onderscheid. (p. 1312.)

Nog slechts één punt voeg ik hieraan toe. Mr. De Beaufort zou de bedenking kunnen opwerpen, of de mededeeling, die ik in de koffiekamer van zijn eigen geestverwanten ontving, misschien niets dan *een grapje* was; want ik stem toe, in de koffiekamer hield men er soms van, met zijn collega's een loopje te nemen. Maar toch ook bij die bedenking, stel, hij opperde ze, spon mijn geachte opponent geen wol. Vooreerst toch kan ook hij niet ontkennen, dat de Liberale partij, die vroeger als één man voor slooping der vijfde faculteit was, en nu er vóór in de bres sprong, *omliep*. Dus moet, ten tweede, ook hij voor deze wijziging van haar inzicht op zoo principieel punt een *goede verklaring* geven. En ten derde, ook hij mag deze verklaring niet phantaseeren, maar moet ze *historisch bewijzen*. En dan gaat buiten quaestie de aanklacht door, die hij mij tegen de Liberale partij in den mond legt, dat ze *geen* open kaart heeft gespeeld, en haar eigenlijk motief *maskeerde*. Maar toch, dit *maskeeren* ging niet zóóver, of de

aap kwam toch uit de mouw. Dit merkt men reeds aan het tweede Sectieverslag, waar op universitaire opleiding voor de leeraren van *de „Herrormde Kerk"* (het wel, *niet* van Roomsche, Luthersche, Joodsche of Remonstrantsche voorgangers) dáárom zoo sterk wordt aangedrongen, omdat het mannen zijn, die straks „zulk een veelvermogenden invloed op *de denkwijze der natie uitoefenen*". (Bijlage 30, 4, p. 29). *Begrepen!* niet waar, M. de R.? De denkwijze der natie moet *liberaal* zijn, en alleen door de opleiding aan de universiteit wordt de invloed onzer leeraars liberaal *gehouden*. De heer Wintgens, wiens historie van de parlementaire wip nog versch in het geheugen ligt, en die, als het tegen de Calvinisten ging, er altoos zijn eere in stelde, den felsten Liberaal nog tien pas vooruit te loopen, wond er in de zitting van 23 Maart (zie Bijbl. 1175) dan ook geen doekjes om, maar zei openlijk van de leeraars der Hervormde kerk:

„Daardoor, en daardoor alleen, zullen zij worden verwijderd gehouden buiten den kring van die *enge begrippen en inzichten*, zullen zij worden behoed voor die *bekrompene oprattingen en richtingen*, die hen later in hunne gedragingen tegenover de maatschappij zouden kunnen besturen."

En hij voegde er bij:

„Daarom is het niet alleen een groot wetenschappelijk belang, maar een zeer ernstig Staatsbelang tevens, dat de faculteit der theologie aan onze hoogescholen blijve bewaard en behouden.

De Staat, die de godgeleerdheid van hare instellingen van hooger onderwijs verwijdert, werkt daardoor mede t t het ontaarden van den vrijen, waren, onbekrompen godsdienstzin zijner ingezetenen. De Staat, die de godgeleerdheid verbant van de universiteit, opent daarmede den vrijen toegang voor *zijn ergsten, zijn gevaarlijksten tegenstander*, voor den kanker van het clericalisme!"

Nu wist indertijd heel de Kamer op welke partij het gemunt was, als de heer Wintgens aan „de bekrompen begrippen" en aan zijn „ergsten, gevaarlijksten tegenstander" toekwam. Zijn bedoeling was dan ook voor geen enkel Kamerlid twijfelachtig. Men wist, dat het weer met schroot en houwitser en brandraket op de Calvinisten losging. En wil Mr. De Beaufort ten slotte het bewijs, dat ook *volbloed* Liberalen, en wel zúlke Liberalen, die in de Kamer tot de *representatieve mannen* behooren, het te dezen met Mr. Wintgens eens waren, herleze hij dan maar, hoe de voorzichtige Mr. Mees blijkens blz. 1169

van het Bijblad, zich over deze zelfde materie uitliet. Daar toch vinden we dit:

„Ten slotte een woord over het practisch nut van de faculteit van godsdienstwetenschap. De Staat kan zich niet inlaten met de opleiding van de godsdienstleeraars der verschillende kerkgenootschappen of van één daarvan; maar dat neemt niet weg, dat hij er een groot belang bij heeft, dat die leeraars, die zulk een grooten invloed kunnen uitoefenen ten goede en ten kwade, eene wetenschappelijke opleiding ontvangen. De godsdienst is een macht, die licht wordt ontwijd, waaraan licht onzuivere bestanddeelen zich hechten en die zuivering door de wetenschap in hooge mate noodig heeft; zij is een macht, *die, in het duister zich ontwikkelende, groot onheil in de maatschappij kan stichten*, maar in het licht geplaatst, veel zegen kan aanbrengen.

Vandaar dat de Staat het grootste belang heeft, dat de godsdienstleeraars eene wetenschappelijke opleiding genieten."

Let wel: „De godsdienst (van de Hervormde kerk), zich in het duister ontwikkelende, *kan groot onheil in de maatschappij stichten.*" Is het ook soms nog raadselachtig, welke richting in die kerk hiermeê bedoeld wierd?

Alzoo is dan het initiatief om deze faculteit te herstellen van *Liberalen* uitgegaan.

Een *Liberaal* doopte het kindeke.

Het werd in een modern kleed gestoken, dat door *Liberale* Kamerleden pasklaar was gemaakt.

En eindelijk, het was de *Liberale* partij in de Tweede Kamer, die bij eindstemming deze moderne faculteit onder *valschen vlag* van stapel liet loopen. En dat wel, juist zooals door mij beweerd werd, als *instrumentum regni*.

De hoofdaanval van Mr. De Beaufort, waaruit *mijne* „onnauwkeurigheid" moest blijken, is dus volkomen afgeslagen, en komt er nu op neer, dat de heer Mr. De Beaufort zelf bij het schrijven van *zijn* geschiedverhaal, om *zeer* zacht te spreken, *verre van nauwkeurig* te werk ging.

Deze uitkomst van het geschiedkundig onderzoek inzake het Kamerdebat over Hooger Onderwijs geeft mij wel eenigszins goeden moed voor de toetsing der tweede „onnauwkeurigheid", die de heer Mr. De Beaufort mij te laste legt, rakende *het persoonlijk feit*.

In de *Gids* liet de heer Mr. De Beaufort zich in dezer voege uit:

„Er zijn mannen, die haken naar macht of gezag, alleen omdat die hun de gelegenheid verschaffen om hunne beginselen toe te passen; er zijn anderen, voor wie het genot aan de uitoefening van macht of gezag verbonden op zichzelf reeds de hoogste voldoening is. Voor de gemoedsrust van Dr. Kuyper is het zeker te hopen, dat hij tot de laatsten behoort. Want anders is het toch inderdaad te vreezen, dat „de macht der liefde, waardoor de voorhoede zijner partij het onuitputtelijkst geduld bezit om hare achterhoede in te wachten", bij hem op te zware proef zal worden gesteld."

In deze woorden las ik dit:

„Te haken naar macht en invloed teneinde zijn beginselen te doen zegevieren, geldt U dus als blijk van *edelen* zin. Macht alleen om de *macht* te begeeren, verraadt Uws inziens een *slecht* karakter. Toch *hoopt* Gij voor mijn gemoedsrust, dat ik tot dezulken behooren zal, die in het *laatste* heil zoeken. Gij *hoopt* derhalve, uit bezorgdheid voor de verstoring van mijn gemoedsrust, dat ik, zoo het ooit tot strijd in den boezem mijner partij kwam, *slecht* zou blijken of *slecht* zou worden."

En ik richtte mij deswege tot mijn geachten opponent met deze opmerking:

„Gun mij, Hoog Edelgestrenge Heer, de openhartige verklaring, dat, bijaldien zulk een toewensching aan uw politieken tegenstander in uw edel hart de giftige vrucht der *autonome zedeleer* is, ik haar deswege nog dieper, dan eer ik uw opstel las, verfoei!

„*Eer is teer*" koos ik als titel voor dit opstel. Thans zal dit opschrift U geen raadsel meer zijn."

Ook hierin nu ziet de heer Mr. De Beaufort eene „onnauwkeurigheid". Hij verwijt mij namelijk, dat ik mij den tijd niet gegund heb, om van de zinsnede, die ik aanviel, behoorlijk kennis te nemen; dat een ieder, die de aangehaalde woorden met aandacht leest, er iets anders in zal lezen, dan ik er in las; en dat ik aldus schuldig sta aan het vellen van een lichtvaardig oordeel; iets wat hij ook voor den „Gereformeerde" ongeoorloofd acht.

Tot mijn leedwezen heeft Mr. De Beaufort niet kunnen goedvinden, te zeggen, hoe *hij* deze woorden dan *wel* bedoeld heeft. Naar zijn zeggen heb *ik* hem *mis*verstaan, maar hoe deze zinsneê dan *wel* moet verstaan worden, zegt hij *niet*.

Mij rest dus niet anders, dan aan mijn geachten tegenstander

acte te geven van zijne verklaring, dat hij *geen* aanranding van mijn karakter bedoeld had; en voorts te onderzoeken, wat, naar den zin onzer moedertaal en de beginselen der zedeleer, in zijn zinsnede letterlijk *staat*.

En wat blijkt dan?

Dit.

Mr. De Beaufort stelt, dat er *tweeërlei* soort van Staatslieden zijn, die beide naar macht en gezag dingen.

Deze twee soorten onderscheidt hij aldus, dat de soort A naar die macht en dat gezag streeft als middel *om zijn beginselen toe te passen*, maar dat de soort B *zijn hoogste voldoening* (let wel: *hoogste*) dan reeds smaakt, indien het, ook al mislukt de toepassing der beginselen, *het genot* geniet, dat aan de uitoefening van macht en gezag op zichzelf is verbonden.

En ten slotte spreekt hij den wensch uit, dat, mocht mij de toepassing mijner beginselen door verzet in den boezem mijner partij mislukken, ik blijken moge niet tot soort A, maar tot soort B te behooren. Behoorde ik toch tot soort A, dan zou dit mislukken van de toepassing mijner beginselen mijn gemoedsrust storen. Bleek ik daarentegen tot soort B te behooren, dan zou ik, ook bij mislukking van de toepassing mijner beginselen, nog altoos die *hoogste* voldoening smaken, die voor het soort B reeds bestaat in het *genot*, aan de uitoefening van macht en gezag verbonden.

Wraakt iemand deze uitlegging, ik zal gaarne vernemen, op wat grond. Maar tot tijd en wijle mij op klemmende wijs het tegendeel wordt aangetoond, hou ik staande, dat dit, wat ik daar neerschreef, duidelijk, en op een wijze voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar, in de besproken zinsneê staat.

De vraag is dus maar: Is het soort B uit *zedelijk* oogpunt afkeurenswaardig al dan niet?

„*La vertu est un beau fort*" voert de heer Mr. De Beaufort op zijn wapenschild. Bij hem is dus een verwrikken van den *zedelijken* standaard niet te vermoeden.

Nu onderwijst ons de *zedeleer*, dat alle streven, dat *eigen genot* bedoelt en daarvoor de heilige aangelegenheden van huis, staat,

school en kerk *misbruikt*, schuldig aan zelfzucht, in hoogst bedenkelijken zin egoïstisch is, en dus naar zedelijken maatstaf *slecht*. *Slecht* zelfs in veel dieperen zin dan een dronkaard of dief.

Niet alsof de bemoeiing met de zaken van staat, huisgezin, school of kerk niet *terens* onze persoonlijke neiging mocht voldoen, en ons zelfs persoonlijk *voordeel* mocht opleveren, maar nooit dan in *bijkomstigen* en *ondergeschikten* zin.

Op den voorgrond moet steeds staan, dat ge óf u wijdt aan den triomf der beginselen, die u heilig zijn, óf door de oefening van macht het beste voor de gemeenschap zoekt.

Zoodra gij daarentegen, ook waar dat edeler doel niet door u getroffen wordt, instee van *teleurgesteld* te zijn, nochtans *de hoogste voldoening* smaakt in *het genot*, dat aan de uitoefening van macht en gezag op zichzelf is verbonden, hebt ge uw eere weg en ging de adel van uw karakter onder.

Mij dunkt, hierover *kan* tusschen den heer Mr. De Beaufort en mij geen geschil bestaan.

Ik althans blijf als goed-Gereformeerde staande houden, dat een staatsman, wien de toepassing van zijn beginselen mislukt, en die inplaats van hierdoor *tot in het diepst van zijn wezen gekrenkt te zijn*, integendeel „in het *genot*, dat aan de uitoefening van macht en gezag reeds op zichzelf verbonden is, zijn *hoogste voldoening*" smaakt, noch de goedkeuring van de edeler conscientie, noch de achting zijner medeburgers, noch de gunst van zijn God kan wegdragen.

Hoe zulk een staatsman ook schittere, *zedelijk* is hij diep gezonken.

Onder de mannen van karakter telt hij niet meê.

Blijkt nu intusschen — en we aarzelen geen oogenblik om dit te goeder trouw aan te nemen, — dat de heer Mr. De Beaufort, toen hij deze woorden neerschreef, dat *zedelijk lage* in soort B *niet* heeft willen kenschetsen, dan rijst de vraag, of mijn geachte opponent zich ook wellicht *minder nauwkeurig* heeft uitgedrukt.

Misverstand bij het lezen *kan* aan den lezer, maar het kan óók aan *den schrijver* liggen.

Is niet dit laatste hier het geval?

Mag ik een gissing wagen, waartoe de pertinente verklaring van Mr. De Beaufort in zijn verweerschrift mij recht geeft?

Nu ik weet, dat de heer Mr. De Beaufort in soort B *niet* heeft willen teekenen een soort staatslieden, die hij met mij *verachten* zou, vermoed ik, dat hij mannen bedoeld heeft, die, minder de kracht der beginselen waardeerend, in het *administreeren* op zichzelf hun talent ontplooien, en wier genot het is, bij de schikking van tal van aangelegenheden van staat, bij het doen van de juiste benoemingen, bij het uit den weg ruimen van gerezen moeilijkheden, en bij het maken, dat het raderwerk van staat loopt, dit hun ongemeen talent te doen schitteren. Ik denk aan een man van zoo zeldzaam administratieve bekwaamheid, als de oud-Minister Heemskerk.

En ongetwijfeld, heeft Mr. De Beaufort *zulk* soort staatslieden met soort B bedoeld, dan vervalt mijn bezwaar.

Dan echter zij opgemerkt, dat zijn zinsnede er volstrekt niet meê gered wordt, wijl er die zin naar het verband waarin hij schreef, door niemand aan *kon* of *mocht* gehecht worden.

Hij rangschikte toch onder soort B uw dienstwilligen dienaar, van wien hij wist, dat deze *nooit* in eenig administratief ambt optrad, geen enkel administratief talent bezit, en noch ooit Ambtenaar, laat staan Minister was, noch het ooit kan of zal worden.

Er bestond dus geen mogelijkheid, om *mij* onder soort B te rangschikken, bijaldien met soort B staatslieden als de oud-Minister Heemskerk bedoeld waren.

Dit *kon* en *mocht* door mij dus bij het lezen er niet onder verstaan worden. Dit er in te lezen zou in mij volslagen gebrek aan zelfkennis en stuitende arrogantie verraden hebben.

En al houd ik dus het „persoonlijk feit" hiermeê voor afgedaan, het brevet van „nauwkeurigheid" in het schrijven reik ik daarom op grond van *deze* zinsneê aan mijn geëerden tegenstander niet uit.

Zoo bleef er dan van de zoo hoog opgezette beschuldiging van „onnauwkeurigheid", die tot de waarschuwing tegen de onbetrouwbaarheid van mijn publiek woord aanleiding gaf, letterlijk *niets* over.

Het niet-weten, dat er *twee* heeren Mr. W. H. De Beaufort be-

stonden, is *onvolledige informatie*, maar heeft met „onnauwkeurigheid" niets gemeen [1]).

In het relaas over het Hooger Onderwijsdebat bleek *mijne* voorstelling over den gang der zaken *nog wel zoo juist* als die van den heer Mr. De Beaufort.

En de geïncrimineerde zinsneê over het *tweërlei* soort staatslieden, bleek òf bij woordelijke uitlegging onverdedigbaar, òf wel, bij gewrongener uitlegging, *op mij niet toepasselijk*.

Blijft dus nog alleen het zonderling beweren van mijn geachten bestrijder, dat het drieërlei *verschil van inzicht* in de wederzijdsche verhouding der partijen, aan zijn tegenstander als „onnauwkeurigheid" mag toegerekend.

Op blz. 5 toch rangschikt hij onder de „onnauwkeurigheden", op grond waarvan hij het lezend publiek tegen mij waarschuwt, mijn drieërlei zeggen: 1°. „dat de liberale partij in Nederland op wetenschappelijk gebied een ondragelijke tiranmie heeft uitgeoefend"; 2°. „dat zij in 1816 de Nederlandsch Hervormde Kerk aan zich heeft cijnsbaar gemaakt"; en 3°. „dat zij den schat van den Staat, die aller is, in den dienst van de propaganda harer beginselen heeft gebruikt."

Nu voelt ieder, dat aan den heer Mr. De Beaufort het onverkort en onbetwistbaar recht moet blijven, om deze stellingen te weerspreken; er het tegendeel tegenover te stellen; en dat tegenovergestelde door herinnering aan allerlei feiten aannemelijk te maken. Zoo komt dan *opinie* tegenover *opinie*, *voorstelling* tegenover *voorstelling* te staan. Maar hoezeer ik ook geneigd ben, het recht in mijn tegenstander op het breedst uit te meten, ik betwist hem het recht, om mij, wijl ik *een anderen* blik op deze gewichtige aangelegenheden heb, van „onnauwkeurigheid" te beschuldigen.

Thorbecke was als weinigen autoritair in zijn optreden, en verschilde in zijn voorstelling van feiten en in zijn oordeel over toe-

---

[1]) Dat de candidaat van IJselstein den titel van Jhr. voert, maakt ongetwijfeld verschil, maar dit wekte bij mij daarom geen achterdocht, omdat ik reeds sinds 1877 (zie Ons Program p. 553) in den waan verkeerde, dat aan den *Gids*-redacteur het praedicaat van *Jonkheer* toekwam.

standen en verhoudingen op tal van punten in het oog loopend van Groen van Prinsterer. Maar toch is mij niet bekend, dat Thorbecke deswege ooit zijn politieken tegenstander als onbetrouwbaar en „onnauwkeurig" voorstelde, of het publiek tegen hem waarschuwde.

Men *mag* noch *kan* zulk verschil van inzicht als „onnauwkeurigheid" brandmerken, om de alles afdoende reden, dat dergelijk verschil van voorstelling zijn oorzaak vindt in het uiteenloopend *standpunt*, waarop men staat, en den onderscheiden *blik*, waarmeê men de toestanden beziet. En dat wel in dier voege, dat het nauwkeurigst en ijverigst voortgezet onderzoek noch den een noch den ander van *zijn* voorstelling afbrengt, maar veeleer een iegelijk in de zijne *versterkt*. Terwijl omgekeerd, zoo dikwijls *wezenlijke* „onnauwkeurigheid" in het spel is, elk eerlijk tegenstander, zoodra men hem zijn fout aanwijst, de onjuistheid van zijn zeggen zal inzien, en zal erkennen, dat hij zich vergiste.

Alle qualificatie van „onnauwkeurigheid" ten opzichte der drie genoemde punten als ongeoorloofd en onlogisch verwerpend, wil ik daarom toch gaarne zeggen, waarom de tegenspraak van Mr. De Beaufort op elk dezer drie mij voorkomt geen hout te snijden.

Inzake mijne opmerking, dat de Liberalen van het universitaire onderwijs een monopolie ten eigen bate hebben gemaakt, merkt Mr. De Beaufort drieërlei op: 1°. dat niet alleen theologische katheders zijn gegund aan mannen als Van Oosterzee, maar ook een katheder in het Staatsrecht aan *Gratama*. 2°. Dat zoo tegenstanders waren uitgesloten, het vrije Hooger Onderwijs geen weg moest weten met zijn leerkrachten. En 3°. dat de uitsluiting van Bilderdijk, Da Costa en Groen van Prinsterer niet op het *debet* der *Liberalen* mag geboekt.

Wat is hier nu van aan?

Rakende de onpartijdigheid der professorale benoemingen, schrijft Mr. De Beaufort op bladz. 17 dit:

„Trouwens, het feit is onwedersprekelijk, dat in de laatste vijftig jaren de verschillende hoofdrichtingen op wetenschappelijk gebied hunne ver-

tegenwoordigers aan onze hoogescholen hebben gehad. Om geen namen van levenden te noemen, wil ik slechts in herinnering brengen, hoe de godgeleerde wetenschap terzelfder tijd Hofstede de Groot, Van Oosterzee en Scholten op hare leerstoelen heeft gezien, de staatswetenschap Gratama, Vissering en Vreede. Dat deze geleerden door niemand belemmerd zijn in het verkondigen hunner denkbeelden, is algemeen bekend.

Hiervan nu geldt hier, zoo ooit, het *exceptio confirmat regulam*. Ja, het was ook mij bekend, dat, om nu den theologischen katheder er buiten te laten, Gratama en De Geer van Jutfaas een katheder in de rechtsgeleerde faculteit ontvingen. Met Vreede mag ik hier niet rekenen, daar deze schrandere geleerde, ook al vertegenwoordigde hij onder de mannen van revolutionair beginsel den *conservatieven* tint, bij de tegenstelling, die ons thans bezighoudt, onder de geestverwanten van Mr. De Beaufort moet gerangschikt. Maar overigens is het volkomen waar: *twee* katheders in de rechten zijn in den loop dezer eeuw door de onzen bezet, de ééne voor het Staatsrecht en de andere voor het Romeinsche recht. Nu bestaan er op dit oogenblik aan de vier Hoogescholen, die van Overheidswege zijn opgericht, *vijf en twintig* katheders in de rechten; een getal eertijds zeker veel geringer, maar voor het deel onzer eeuw, dat verliep, toch zeker een cijfer biedend van meer dan *vijftig* hoogleeraren. En op die *vijftig* gunde men er ons *twee*. Een verhouding, waarvan de *liberaliteit* U in het oog springt! Even sterk in het oog springt, als bij het driemanschap Messchert van Vollenhoven, Mackay en Myer, waarmeê de heer Mr. De Beaufort op blz. 41 mijn klacht poogt af te weren, dat „schier alle staatsambten in handen van ééne côterie wierden gespeeld". Men zou zeggen: waarom ook niet op Elout van Soeterwoude gewezen, die in den Raad van State kwam, en op Kenchenius, die Vice-president van den Raad van Indië wierd? Doch wat zegt dit? Dat in den loop eener eeuw wel eens *een enkel man* van ongemeene begaafdheid door den rooster sloop, en, eens er door geslopen, zich door zijn talent een schoone carrière verwierf, is door niemand ontkend. Maar wat legt de verwijzing naar zulk een drie- of vijftal voor gewicht in de schaal tegen het onomstootelijke feit, dat in het samenstel onzer Staatshiërarchie *geen vijf procent* op het totaal aan onze geestverwanten ge-

gund wierd? De heer Mr. De Beaufort verwijst naar den lijvigen Staatsalmanak. Welnu, hij ligt voor mij. En als ik dan de eindelooze lijst van alle soort Staatsbetrekkingen, die daarin voorkomt, naga, dan heb ik bladzij aan bladzij met louter *liberale* namen om te slaan, eer ik als een witte raaf een enkel maal op een Antirevolutionair stuit. Neem de nomenclatuur van den Hoogen Raad en onze overige rechterlijke colleges; doorloop de lijst van hoogere ambtenaren op onze ministeriele bureaux of provinciale en gewestelijke bureelen; raadpleeg den catalogus van onze burgemeesters en notarissen, of van welke klasse van ambtenaren ge ook wilt, en altoos is het (zoo ik de Roomschen uitzonder): *liberaal, liberaal, liberaal*, en dan, heel enkel, als „een vreemde eend in de bijt", ja, heusch ook een paar Antirevolutionairen.

En is dat nu anders bij ons Hooger Onderwijs op Universiteiten en Gymnasia? Aan onze Overheidsuniversiteiten staan thans *honderd negen en vijftig* katheders; en hoevele van deze katheders zijn, zoo ik de theologische leerstoelen buiten rekening laat, thans door Antirevolutionairen bezet? Antwoord: *Eén*: en met dien *éénen* is het dan nog, als zoo straks met het noemen van den oud-gouverneur-generaal Myer als antirevolutionair, dat de man, dien het geldt, slechts onder *beneficie van inventaris* zich dien naam laat aanleunen. Onder de Curatoren is het evenzoo. Niet anders onder de Rectoren en Docenten der Gymnasia. Welke lijst van ambtenaren ge ook in handen neemt, altoos is het in breede baan een effen liberale grondkleur, en dan, ja, soms een zeer smal zoompje of wat franje van antirevolutionaire tint, om het af te zelten. Moge dus al de heer Mr. De Beaufort met zijn dubbel Driemanschap van „Vreede, Visser, Gratama", en „Mackay, Myer, Messchert van Vollenhoven", den omnadenkende van de wijs brengen, tegen de klacht, die hij weerleggen wilde, vordert hij er niets meê. Het blijft *een feit*, hetwelk met de Staatsalmanak in handen hem arithmetisch is voor te rekenen, dat de mildheid der Liberalen ons nog op verre na geen *vijf procent* in de Staatshiërarchie en nauwlijks *één procent* onder de Universitaire waardigheidsbekleeders heeft gegund.

Maar, en hiermeê kom ik tot Mr. De Beauforts tweede cassatie-

middel, *we hadden geen mannen*. „Bij u," zoo ongeveer neemt hij mijn eigen woord op: „meer ploegers dan penvoerders" (blz. 41), en voorts: Indien de liberale ministers nw mannen dan voorbijgingen, waarom overstroomden deze geleerden *u dan niet ten bate van het vrije onderwijs?* (blz. 17.)

Hierop diene een stukje *paedagogiek* en *psychologie*.

Wie den universitairen weg op wil, doorloopt den gymnasialen cursus, en ontvangt op het gymnasium de eerste richting voor zijn geest. Had men óns nu gymnasia gegeven, gelijk men die voor zichzelf nam, dan waren de kansen gelijk geweest. Nu niet. Gelijk het nu stond, waren bijna al onze gymnasia in handen van onze tegenpartij, en leden dienvolgens onze zonen het driedubbel nadeel, dat teeder bezorgde ouders hen liever aan de studie *onthielden*, dan ze aan zulk een gymnasium te wagen: dat ze op het gymnasium de solidaire ontwikkeling naar eisch van hun eigen levensbeginsel *misten:* en dat ze, aldus ongewapend, jarenlang aan een *tegenovergestelden* invloed blootstonden. Wie hunner dan nog uit deze gymnasiale schipbreuk iets van zijn beginsel gered had, kwam aan de Universiteit eerst één of twee jaren bij de letterkundige en natuurkundige faculteit, waar het ongelijk van zijn beginsel en de dwaasheid van zijn belijdenis als *axioma* gold. En wie ook tegen *dien* stroom nog op kon roeien, ja, *die* kwam dan tot zijn faculteitsstudie met een eigen inzicht, leerde op eigen beenen staan en zichzelf een weg banen: maar... ge weet ook wel, M. de R., jonge mannen, die voor zoo iets energie van geest bezitten, zijn onder *alle* richtingen hooge uitzondering.

Hierbij komt een *psychologische* overweging. Jonge mannen groeiden zelden tot geleerden op, indien hun hoogleeraren de vonk van wetenschappelijken zin niet in hen aanbliezen, hen op weg hielpen en aanmoedigden. Gelijk Fichte het zoo juist in zijn *Bestimmung des Gelehrten* (*Sämmtl. Werke*, Berlin 1845, VI, p. 437), zegt: Een jonkman die zelf denkt, dat er een professor in hem steekt, toont reeds daardoor, dat het echt professoraal genie hem vreemd is. Slechts wie het nooit van zichzelven dacht, is de man, uit wien iets worden kan. En daarom juist kan hij de koestering van

anderer liefde niet missen. En natuurlijk juist die koestering ontbrak aan die enkele jonge mannen uit onze kringen, die den storm zouden getrotseerd hebben. Van aanmoediging was voor hen geen sprake; niet zelden eer van tegenwerking. Onopzettelijk, het hoeft nauwlijks herinnerd, maar omdat sympathie het hart niet ontsloot.

En dan nog een *tweede* psychologische opmerking. Als een jonkman, in wien hooge wetenschappelijke zin opbloeit, eenmaal weet, dat hier te lande zelfs de Bilderdijken en Da Costa's geweerd worden, dan dreigt hem óf een teleurstelling, óf een booze verleiding, waarvoor hij bezwijkt. Een *teleurstelling*, want zoo er toch voor hem op het erf der wetenschappen geen ruste voor het hol van zijn voet is te vinden, en hij niet rijk is, waartoe dan zijn leven verspeeld? Of ook een booze *verleiding*, want de eerzucht prikkelt vaak zulke jonge mannen van talent zeer sterk, en waarom dan niet op de rails zijner leermeesters overgeschoven? Dán komt alles meê, wat anders tegen is. En ook voor die verleiding hebben we onze bezwekenen.

Zoo zat er systeem in deze liberalistische zuiging van ons Hooger Onderwijs. Deels schrok het af, zoodat men van alle studie verre bleef en zich liever op handel en nijverheid wierp. Deels onthield het de positieve voorbereiding. En deels bemoeilijkte het den weg, dreigde met teleurstelling, speelde den verleider. En het resultaat was, dat slechts een zeer enkele, in wien het *feu sacré* onbluschbaar bleek, aan deze machtige zuiging wist te ontkomen.

En dit geeft *Gij*, M. de R., mij nu wel niet toe, en ook Mr. De Beaufort zal er niets dan een aaneenrijging van „onmauwkeurigheden" in zien, maar gun mij dan toch U te zeggen, dat de ernstige, kundige mannen onder ons er zoo *allen* over denken, en dat de fatale uitwerking van dit systeem op de vorming van onze jonge mannen, voor ons proefondervindelijk geen spel der „onmauwkeurigheid" is gebleken, maar een ons krenkend, ons ergerend, ons diep bedroevend *feit*.

Toch vermoedde Mr. De Beaufort dit zelfs van verre niet. Hoe toch ware het hem anders mogelijk geweest, nog het wrange vocht zijner ironie in deze wonde van ons hart te druppelen, toen hij schertsend naar onzen voorraad geleerde mannen vroeg!

Over zijn *derde* verweermiddel inzake het ostracisme, op Bilderdijk, Da Costa en Groen van Prinsterer toegepast, kan ik kort zijn. Wel ware er misschien oorzaak om de tactiek te ontleden, die u eerst schertsend vraagt: „Waar zijn uw mannen?" en daarna zelf constateeren moet, dat, toen we geen mindere mannen dan deze machtige corypheeën hadden aan te bieden, ze op stuitende wijs zijn voorbijgegaan en tegengewerkt. Doch ik laat dit rusten. Tegen deze klacht toch voert de heer Mr. De Beaufort welbezien alleen dit argument aan, dat destijds de *eigenlijke Liberalen* nog geen meester in het land waren. De schuldigen waren de Conservatieven. Mag ik voor deze distinctie mijn geachten tegenstander verwijzen naar het doorloopend pleidooi van Groen van Prinsterer, waarin hij deze distinctie *vernietigd* heeft; verwijzen naar het beroemde driedaagsche debat op het Binnenhof, toen urenlang door al wat Liberaal heette naar die distinctie gezocht is, maar zonder dat de verloren penning gevonden wierd; en verwijzen ook naar het notoire feit, dat de huidige liberale côterie het verschil in uniform tusschen haar *liberale* en *conservatieve* leden, daar het toch onwezenlijk was, kortweg heeft afgeschaft? Op deze distinctie zal ik dus dán eerst kunnen ingaan, zoo ze vooraf door mijn geachten opponent in het licht wordt gesteld. Wat voorts zijn opmerking betreft, dat toch Falck en Gerrit de Clercq tegen dit ostracisme hun stem verhieven, wat kracht heeft zulk een *vox clamantis in deserto* anders dan om het verwijt te scherper te maken? Er *gingen* dus waarschuwende stemmen op, en tóch dreef men zijn opzet door. En wat Mr. De Beaufort ten slotte zegt, dat Groen van Prinsterer waarschijnlijk zulk een leerstoel niet zou *begeerd* hebben, dit zou, M. d. R., dan eerst een argument worden, zoo niet de Overheid Groen van Prinsterer had moeten begeeren voor haar katheder, maar Groen den katheder voor zich.

Ik kom tot de tweede bewering, die door Mr. De Beaufort gewraakt wordt (blz. 5): *„dat het Liberalisme de schat van den Staat, die aller is, in den dienst van de propaganda harer beginselen heeft gebruikt"*

Deze bewering, zoo acht Mr. De Beaufort, blz. 15, wordt „door

de werkelijkheid zoo sprekend mogelijk gelogenstraft". Toch zal hij „over de onjuistheid dezer stelling niet uitweiden"; hij „zou dan moeten herhalen wat iedereen, die in de onderwijsquaestie belang stelt, *reeds honderdmaal heeft kunnen hooren of lezen*" (blz. 16). Voor den ondergeteekende *niet* zeer vleiend: want deze opmerking maakt van mij óf iemand, die in de onderwijsquaestie geen belang stelt, óf, erger nog, iemand, die reeds honderdmaal las en hoorde, wat hij blijkbaar toch weer vergat. Toch stel ik, liever dan mij dit aan te trekken, de feiten, waarop Mr. De Beaufort zinspeelt, zélf in het licht, en plaats er de feiten, waarop mijn stelling rust, tegenover.

Mr. De Beaufort acht blijkbaar mijn stelling onhoudbaar op grond van het feit, dat ook kinderen van *niet*-liberale ouders op de staatsschool gaan, en niet *enkel* liberale schoolmeesters bij die school zijn aangesteld. Dit geef ik natuurlijk voetstoots toe, en erken zelfs, dat in geheele streken van Noordbrabant en Limburg, en evenzoo op de Veluwe en Walcheren het openbaar onderwijs *geen* beslist liberaal karakter draagt.

Maar al laat ik deze feiten ten voete toe uitkomen, sterker zelfs nog dan Mr. De Beaufort deed, wat wrikt hij daarmeê los aan mijn stelling? Immers die stelling rust op *andere* feiten, die aan de feiten, waarop Mr. De Beaufort zich beroept, ten eenemale elke bewijskracht ontnemen. *Ten eerste* toch is het een feit, dat de Liberalen dezen Roomschen en orthodoxen tint op de staatsscholen in sommige streken onzes lands slechts dulden als een *noodzakelijk kwaad*, door *ontduiking van de wet* en in strijd met *het beginsel*, dat ze in onze Schoolwetgeving belichaamden. *Ten tweede*, dat het gebruik, door niet-liberale ouders van de staatsschool gemaakt, slechts gevolg is van bijna onoverkomelijke moeilijkheden, die *de Scherpe resolutie* aan de opkomst en den bloei der vrije school in den weg heeft gelegd. *Ten derde*, dat heel ons Middelbaar onderwijs in liberale handen is en zoo sterk mogelijk voor de propaganda der liberale beginselen dienst doet. *Ten vierde*, dat het aantal niet-liberale onderwijzers aan onze staatsschool steeds afneemt. En *ten vijfde*, wat alles afdoet, dat geheel de staatsschool, gelijk ze te onzent bestaat, reeds op zichzelve de predikster is van het liberale beginsel, dat opvoeding *zonder*

den wortel der religie niet slechts denkbaar is, maar *aanbevelenswaard.*

Zoo dikwijls dan ook een staatsschool *geen* dienst doet voor de propaganda der liberale beginselen, is dit voor onze liberale landgenooten eene *misrekening;* doch eene misrekening, die ze tijdelijk en plaatselijk dragen, omdat ze zich *op den duur* en *door heel het land* van de winst, die hun school-systeem voor deze propaganda biedt, zeker wanen. Zelfs wees Groen van Prinsterer er gedurig op, hoe ze door *„de gedienstigheden der practijk"* ook anderen tijdelijk in de winste van het spel deelen lieten, niet uit eerbied *voor* hun beginselen, maar om ze te zekerder en te spoediger *van die beginselen af te brengen.*

Niet veel langer sta ik stil bij de laatste der drie gewraakte stellingen: *dat het Liberalisme door de organisatie van 1816 de Ned. Herv. kerk aan zich eijnsbaar heeft gemaakt.*

Hiertegenover herinnert Mr. De Beaufort aan de Aprilbeweging, die Thorbecke ten val bracht, en aan de actie, die van predikanten en colleges dezer kerk ook daarna tegen het Liberalisme is uitgegaan; met name aan de actie van Dr. Kuyper zelf, die zich, ook toen hij nog predikant onder deze organisatie was, aan verzet tegen het Liberalisme niet onbetuigd heeft gelaten.

Wat zegt dit?

Was dan soms door mij beweerd, dat de organisatie van 1816 uit deze kerk alle historische traditie had weggenomen? of ook, dat ze een bepaald verbod om tegen het Liberalisme op te komen aan de predikanten en kerkeraden had opgelegd? Natuurlijk niet. Zelfs dacht ik er niet aan, het voor te stellen, alsof in 1816 eenige Liberalen waren saamgekomen en hadden afgesproken: „Laat ons den Koning de invoering van zulk een organisatie aanraden, dan wordt de oude Gereformeerde kerk een instituut te onzen bate."

Zoo gaan de dingen in het leven niet. Wat een richting of groep drijft, werkt eerst *onbewust*; komt eerst daarna in *een enkele* uit die groep tot helderheid: en dringt vandaar eerst in *de massa* door. Eerst bij de *uitkomst* leert de historie ons, waar die innerlijke drijfkracht op afging. En wat leert ons nu de historie? Dit, 1e. dat de raad-

gevers van den Koning in 1816 zonder uitzondering mannen waren, die principieel tegen den geest onzer Gereformeerde belijdenis overstonden: 2°. dat deze mannen den Koning zulk een organisatie in de pen gaven, waardoor de inwerking van het geloovige deel der kerk op het beleid der kerkregeering wierd afgesneden; 3°. dat, toen er verzet kwam, dat verzet op alle manier is gesmoord; 4°. dat daarop de verplichting van Staatswege is vastgesteld, dat alle toekomstige predikanten aan de Staatsuniversiteiten hun studie moesten volbrengen; 5°. dat voorts aan deze Staatsuniversiteiten het onderwijs der godgeleerdheid in handen is gegeven aan mannen, die lijnrecht *tegen* de Gereformeerde belijdenis overstonden; 6°. dat, toen een breede groep van geloovigen, deze tyrannie moede, er meê brak, de dragonders last kregen, om hen uiteen te jagen, en de gevangenissen zich voor hen openden; 7°. dat hierdoor de monopolisseering van deze kerk voor een richting, die vijandig tegen haar verleden, haar belijdenis en haar beste geloovigen overstond, nog te beter gelukte, tot ten leste omstreeks de helft dezer eeuw, schier *heel het corps onzer predikanten* uit Groningers of Modernen bestond; 8°. dat daarna de reactie is gekomen; en 9°. dat toen het Liberalisme, niet wijl het dit wenschte, maar door den nood gedrongen, Utrecht orthodox heeft gemaakt; en sinds zijn schoonen droom in rook zag opgaan.

Er is dus geen sprake van, alsof de „Nederlandsche Hervormde kerk" in 1816 zou zijn opgericht als liberaal Comité voor politieke belangen. Maar *dit* is geschied. De organisatie van 1816 strekte, om de stem van het geloovige volk te smoren, en doet er nóg dienst voor. De Kerk van Christus is uit haar aard de kweekster van beginselen, die lijnrecht *tegen* het beginsel van het Liberalisme overstaan; en *tegen haar aard in* wierd haar dit door de organisatie van 1816 onmogelijk gemaakt. Zoo wierd ze ontzield; en dit ontzielde lichaam is toen misbruikt, om door Groninger en moderne prediking den kansel aan alle oorden van ons land te laten dienstdoen ter propagandeering van die nieuwerwetsche wereld- en levensbeschouwing, die bij recht van consequentie op politiek gebied *liberaal* maakt.

Vandaar dat de ondervonden teleurstelling de liberale politieke partij

nog volstrekt niet deed afzien van de poging om, zoodra ze de kans schoon zag, het verloren terrein te herwinnen. Die kans bood haar het *Conflict*. En zie, nauwelijks brak dit uit, of het eerste orgaan der *politiek-liberale* partij in de hoofdstad (het *Handelsblad*) was er als de pinken bij, om zich als belanghebbende in het geding te werpen en in verbeten woede tegen de mannen, die in verzet kwamen, zelfs aan kerkelijke tegenstanders den loef af te steken. Meer nog, toen uit het conflict de *Doleantie* voortsproot en een beweging op kerkelijk gebied door heel het land deed ontstaan, waren het de *politiek-liberale* kiesvereenigingen, die in haar bulletins en biljetten zich als verdedigers der bedreigde organisatie van 1816 opwierpen, en hun *politieke* candidaten aanbevalen als gekant tegen alle *doleantie*. Hoe de *politiek*-liberale pers hierin meêging, behoef ik U. M. de Redacteur, die zelf zulk een blad bij de stembus beziet, niet door aanhaling uit uw eigen kolommen te herinneren.

En mocht Mr. De Beaufort tegenwerpen, dat dit alles wel een *post hoc*, maar nog geen *oorzakelijk* verband bewijst, wehu, het kost mij niet de geringste moeite, hem ook dit *propter hoc* te leveren.

Als jurist toch kent ook Mr. De Beaufort de tegenstelling tusschen het *Gereformeerde* en het *Collegiale* kerkrecht. Het eerste bezaten onze kerken onder de kerkenordening van 1619, het tweede voerde de *organisatie van 1816* in; zóó zelfs dat de Hooge Raad in zijn bekend arrest nadruk legde op het feit, *niet* dat de kerken, maar dat *de leden der éene kerk* over heel het land, *rebus ipsis et factis*, deze organisatie uitgevoerd en dus aanvaard hadden. Wat is nu dit *Collegiale* kerkrecht? Elk deskundige zal het u zeggen: het is niets anders dan de toepassing op de kerk van het *Contract social*, of wilt ge, van de leer, die Huig de Groot voor het staatsrecht opstelde. Het oorzakelijk verband schuilt dus hierin, dat de organisatie van 1816 een dochter is van het Collegiale kerkrecht, en dat dit Collegiale kerkrecht de overbrenging is op het terrein der kerk van een *liberaal-politiek* beginsel.

Ge ziet dan ook, M. de R., hoe niet alleen ik en mijne medestanders, maar evenzeer Prof. Dr. J. H. Gunning, Dr. Hoedemaker en Dr. Van Ronkel zich in beginsel *tegen* deze organisatie keeren; hoe zelfs de groote groep der Irenischen haar wijzigen wil; en hoe

het feitelijk *alleen* de Groningers en Modernen, d. w. z. de *politiek-Liberalen* zijn, die in deze organisatie het kind van hun eigen geest herkennen, en het deswege zooal niet met vaderlijken trots, dan toch, omdat het bloed trekt, beschermen.

Mr. de B. schreef op blz. 30 van zijn verweerschrift, dat ik te dezen een bewering opstelde, „*die door geen enkel bewijs kan gestaafd worden.*" Wat dunkt u, zou ook dit niet een min „nauwkeurig" oordeel zijn. Ik zou zeggen, hij heeft thans *drie* bewijzen voor *één*.

Over wat voorts door Mr. De Beaufort, eerst in *De Gids* en thans in zijn Verweerschrift, te berde is gebracht, mag ik in een brief aan u, M. d. R., niet even breed uitweiden, als mij dit in een rechtstreeks schrijven aan Mr. De Beaufort zelve een genot zou zijn. Toch staat uw verschoonende minzaamheid mij wel toe, dat ik er *iets* van zeg.

De Deputaten zijn in eere hersteld. De heer Mr. De Beaufort immers verklaart, dat hij *niet* den draak met hen stak. Des te beter! Evenwel, toch houdt hij de vierde beschuldiging vol en voegt er zelfs nog een nieuwe aan toe, een nieuwe klacht, die wreed genoeg, aan *Eer* ,*is leer* ontleend wordt. In dat boekske wees ik namelijk op het „geven van voorkeur bij de stembus aan een man van hoogen stand", wat onder de Antirevolutionairen zetregel is, en hierover moeten de Deputaten nu weer hooren, dat ze „weinig doorzicht" hebben, „niet medeleven met hun tijd" en „onnadenkend vasthouden aan een beginsel van staatsrecht, waarmede de 19e eeuw van lieverlede gebroken heeft" (blz. 12 en 13). Het debat hierover zou van een *juiste begripsbepaling* van het woord „voorkeur" moeten uitgaan. Vat men dit op, gelijk Mr. De Beaufort blijkbaar deed, nu ja, dan hebben de Deputaten hun rug voor dit drievoudig brandmerk te ontblooten. Maar laat men die „voorkeur" pas intreden, waar voor het overige *alles* gelijkstaat, dan spreekt m. i. in dezen karaktertrek van ons volk (ook waar hij soms in eenzijdigheid verloopt) toch een eerbied voor het organisch volksleven en voor de ordinantiën Gods, die in dit volksleven uitkomen, waarvoor ook Mr. De Beaufort eer lof veil heeft dan blaam.

Dit punt is dan ook bijzaak, en hoofdaanklacht tegen de Deputaten

blijft, dat ze steeds zich aanstelden, alsof hun strijd voor *beginselen* wierd aangebonden, terwijl ze toch feitelijk slechts bleken *te azen op geld*. Toen Mr. De Beaufort dit uit zijn pen liet vloeien, moest het Schoolwetdebat in de Tweede Kamer nog komen, en had de partij, waartoe de heer Mr. De Beaufort behoort, haar *financieele amendementen* nog niet ingediend. Thans, nu we deze amendementen voor ons hebben liggen en weten, wie er vóór gesproken en vóór gestemd hebben, heeft althans Mr. De Beaufort, dunkt mij, elk zedelijk recht verbeurd, om op *dit* punt nog langer den censor te spelen, en zou dus elk verder woord ter verdediging van de Deputaten tegen *zijn* aanklacht overtollig zijn. Nu toch is gebleken, hoe de liberale partij, en hij met haar (met uitzondering van de heeren Tak van Poortvliet c. s.) wel bereid was, om over de *beginselen* heen te stappen, mits ze *geen gulden* op haar budget achternitging: liefst van de gelegenheid gebruik mocht maken om haar budget nog aanmerkelijk *te verhoogen;* en van alle verplichting om *in eigen zak* te tasten verschoond bleef. Toch is het geen psychologisch raadsel, hoe Mr. De Beaufort, aldus te werk gaande, toch te goeder trouw wanen kon, dat *anderen* zich bezondigen aan de zonde zijner *eigen* partij. Hij bood ons zelf den sleutel om dit raadsel op te lossen. Immers letterlijk geldt van de Liberalen, wat Mr. De Beaufort (blz. 14) op ons toepast:

„Waarschijnlijk is het hun gegaan, zooals het dikwerf menschen gaat, die lang en hardnekkig voor één zaak gestreden hebben, en wier gemoed met dien strijd geheel vervuld is. Door voortdurend en uitsluitend te staren op de zaak, waarvoor zij strijden, verzwakken zij hun waarnemingsvermogen, en wat zij ten slotte meenen te zien, is geheel iets anders dan de werkelijkheid."

Had toch Mr. De Beaufort zijn scherp oog helderder voor de werkelijkheid kunnen openen, dan had hij waargenomen: 1°. dat de Antirevolutionaire partij steeds wenschte en nog wenscht, dat rijks- en gemeentekas van *alle* uitgaven voor het onderwijs zullen ontlast worden, *met uitzondering van wat het steunen van armen en bedeelden betreft;* 2°. dat de Antirevolutionaire partij steeds wenschte en nog wenscht, dat het onderwijs *zaak der ouders* zij; 3°. dat de Antirevolutionaire partij onder de drukkendste omstandigheden voor de verwezenlijking van dat beginsel *sommen schats heeft over gehad.*

terwijl haar tegenstanders *niets* betaalden; en 4° dat het alleen *de onwil der Liberalen*, om voor hun eigen scholen te zorgen, is, die het ons *onmogelijk* maakt, om den steun voor *armen en bedeelden* anders dan in den vorm van een Rijksbijdrage voor onze scholen te ontvangen.

Bij *onze Regenten* heb ik mij niet lang op te houden. Nu Mr. De Beaufort toegeeft, dat er onder hen „domme, opgeblazen" (blz. 36) mannen zijn geweest, „onwaardigen", „dwingelandjes", „dwazen", „nog erger, mannen die zich aan knevelarij en oneerlijke handelingen hebben schuldig gemaakt", „dezulken die meer aan de handhaving van hun eigen macht dachten dan aan de belangen des volks", — maakt deze concessie van den lofredenaar der Regenten het geschil tot een vraagstuk van percentage. Mijnerzijds toch is nooit betwist, dat er niet ook nog „een goede kern" onder hen overbleef. Al de vraag is dus maar, hoe *klein* die kern en hoe *groot* het aantal „dwaze dwingelandjes" was. Bovendien, Dr. Fruins heenwijzing naar de *Revolutie*, die in verband met het wanbedrijf der Regenten komen *moest*, waagt Mr. De Beaufort niet te weerspreken. Het oorzakelijk verband tusschen hún tyrannie en de daarop gevolgde revolutie, blijft dus ook zijnerzijds onaangetast. En dit nu is mij genoeg en te over. Immers meer dan het *tertium comparationis* was bij mijn vergelijking van hún tyrannie met die der Stuarts en Bourbons ook in mijn Deputatenrede niet bedoeld.

Wat de verhouding van de Antirevolutionaire partij *tot de Roomsch-Catholieke* aangaat, heb ik mij slechts op één punt te verdedigen.

Mr. De Beaufort poogde op blz. 34 mijn onvergelijkelijken leermeester Groen van Prinsterer tegen mij uit te spelen, door verwijzing naar een citaat uit *Ongeloof en Revolutie*, waarin Groen van Prinsterer het bewijs voert, hoe de pausselijke theorie van de twee zwaarden rusteloos door ons moet bestreden worden, ook omdat ze de Revolutie niet stuit, maar bevordert.

De bedoeling van deze verwijzing is niet twijfelachtig. Mr. De Beaufort wil er meê te kennen geven: Gij, Dr. Kuyper, beweert, dat

er tusschen u en de Roomsche staatspartij *gemeenschap* van beginselen bestaat, en beroept u om dit waar te maken op Bilderdijk en Van der Kemp, ja, zelfs op Calvijn; maar mag *ik* u eens aan Groens verklaring herinneren? Diens uitspraak is pertinent, en alzoo de leiding door u aan de Antirevolutionaire partij *gegeven*, door *den geestelijken vader* dier partij veroordeeld.

Mij wil het voorkomen, dat Mr. De Beaufort voor de eere van zijn eigen verweerschrift beter had gedaan, met deze verwijzing weg te laten. Vooreerst toch rust deze verwijzing op een *valsche redeneering*, en ten andere verraadt ze een *onbekendheid* met Groen van Prinsterers denkbeelden en gedragslijn, als ik bij Mr. De Beaufort nimmer ondersteld had.

De *redeneering* is valsch. Door mij toch was gesproken over gemeenschap met Rome in *dit* beginsel, dat in „God de Bron van alle souverein gezag moet worden geëerd" (*Eer is teer*, p. 11.) En ik liet daarop volgen: „Gij kunt noch zult ontkennen, dat Rome in den strijd tegen de Revolutie van 1789 met ons *dezelfde hoofdstelling verdedigt*. Dat er bij de *uitwerking van beider gemeenschappelijk bedoelen verschil opduikt, ontken ik daarom niet*" (p. 11).

Ik had dus behoorlijk onderscheiden tusschen de *hoofdstelling* en haar *uitwerking*, en bij eenheid in het *hoofdbeginsel* nadrukkelijk verschil in de *uitwerking* geconstateerd. Om tegen dit beweren Groen van Prinsterer op te roepen, had Mr. De Beaufort dus van tweeën één moeten doen, óf moeten aantoonen, dat Groen van Prinsterer onze eenheid in de hoofdstelling ontkende, óf wel, dat deze staatsman het verschil in de uitwerking loochende. En zie, wat hij aandraagt, is een citaat, aantoonende dat Groen van Prinsterer, evenals ik, verschil in de uitwerking *erkende*.

Na hierop even den vinger te hebben gelegd, kan ik hiervan afstappen, maar overmits Groens getuigenis ook door enkele mijner geestverwanten, *die zijn geschriften niet kennen*, misbruikt is, gevoel ik toch drang er eens op te wijzen, hoe ver ook de *onbekendheid* met Groen van Prinsterers denkbeelden bij een staatsman als Mr. De Beaufort wel gaat.

Groen van Prinsterer toch heeft van 1829 rusteloos saamwerking met de Roomsch-Catholieken, mits met behoud van wederzijdsche

zelfstandigheid en zonder toedekking van de wederzijdsche verschillen, *gezocht;* zag zich tot 1865 in zijn hoop, dat zulk een saamwerking tot stand zou komen, *teleurgesteld;* en heeft sinds 1865 het ontstaan van zulk een saamwerking *met vreugde* begroet, door zijn eigen woord *bevorderd*, en er in 1874 zijn politieke gedragslijn op *ingericht*.

Ziehier het bewijs!

Groen bespreekt zijn verhouding tot de Roomschen opzettelijk in zijn *Narede van vijfjarigen strijd*, A° 1855, blz. 24—34. Hij herinnert daar, blz. 25, dat hij bij den aanvang van de *Nederlander* overtuigd was, „dat de strijd dezer dagen tegen velerlei wanbegrip gezamenlijk *door Roomschen* en Protestanten gevoerd wordt", enz. Het gold, zoo dacht hij, de vraag, „of hier te lande tusschen geloovige Protestanten *en Roomschgezinden* die soort van eensgezindheid mogelijk is, waarmeê men, onder strenge vasthouding aan eigen beginsel, desniettemin op politiek en constitutioneel terrein zich gezamenlijk verzet tegen ongeloof, tegen radicalisme, en tegen die revolutionaire suprematie van den Staat, welke, in den grond der zaak, het recht en het geloof van alle gezindheden bedreigt." Deze beschouwing was, zegt hij, geheel overeenkomstig de lijn, die hij van 1829 af gevolgd had (zie blz. 24). Maar *van Roomsche zijde* bleef men weigerachtig zich op dit standpunt te stellen. Zoo constateert hij in Juli 1851: „Wij dachten, dat er tegenover de vrijzinnige wanbegrippen *voor Roomschen* en Hervormden eenheid van geloof, van recht, en van belang was; dat een eerlijke strijd, ten behoeve der waarheid, kon gepaard gaan met eendrachtig getuigen, in elke gezindheid, door woord en daad, tegen *het alvermogen van den revolutionairen Staat*. Dit schijnt eene illusie te zijn geweest," (zie bl. 26).

Die wensch naar gemeenschappelijk strijdvoeren tegen ongeloof en radicalisme belette intusschen niet, dat Groen protesteeren bleef tegen alle bijgeloof en afgoderij in de Roomsche kerk, en het veelszins verderfelijke van de Ultramontaansche politiek (zie bl. 27—30).

In Groens *Parlementaire Studiën en Schetsen* van A°. 1865, n°. 1, bl. 21, herinnert de schrijver, dat hij een goed jaar geleden de hoop

op samenwerking met Roomschgezinden had opgegeven. Hij schreef toen:

„Eendrachtigen weerstand tegen kerkelijk en politiek radicalisme heb ik, sedert 1831, voorgeslagen in de *Nederl. Gedachten*, in de *Beschouwingen over Staats- en Volkenrecht*, altijd en overal, met warmte ook in de Tweede Kamer; maar thans heb ik (wat samenwerking in *Nederland* aangaat), de illusie van meer dan dertig jaren volkomen verleerd."

Maar juist een jaar later, in 1865, ontwaart Groens oog eenige kentering. Er ontwaakt bij hem weer eenige hoop op samenwerking.

„Mij dunkt," zegt hij, „dat de ontwikkeling en stoutheid van het ongeloof, hier en elders, aan de leiders *der Roomschgezinden* een andere tactiek dan zij tot dusver gevolgd hebben, voorschrijft," t. a. p., bl. 21. — (In deze passage zag Dr. Vos *nota bene*, dat Groen niets meer van de Roomschen weten wilde!)

Toen daarop in 1874 mijne verkiezing voor de Tweede Kamer in Gouda slaagde, bracht Groen van Prinsterer mij onder het oog, dat juist de gewijzigde houding der Roomsch-Catholieken hope gaf op een politieke worsteling, die ten leste de overmacht van het Liberalisme zou kunnen stuiten. Een omstandigheid, die hem zóó gewichtig voorkwam, dat hij niet het minst met het oog daarop zijn eisch, om op onverwijlde herziening van Art. 194 aan te dringen, introk. Mij ging dit zelfs te ver, en ik verheelde in *De Standaard* niet, dat ik mijn reserves maakte. Toch zag ik in, dat Groen van Prinsterer, wat de hoofdrichting betrof, het juiste spoor had geteekend, en aarzelde dan ook niet, in samenwerking met mijn uitnemenden vriend De Savornin Lohman, een politieke samenwerking met de Roomschen voor te bereiden. Natuurlijk was deze saamwerking vrucht van gestadige saamspreking met Groen van Prinsterer zelven, en deze liet dan ook niet na, hieraan openlijk zijne goedkeuring te hechten.

Zoo schreef hij reeds in 1875, met het oog op de toen afgeloopen verkiezing (Zie Ned. Ged. VI. p. 6):

„Er was in 't openbaar verstandhouding met *anti-liberale Roomschgezinden*, waarbij men aan de Christelijk-nationale oppositie tegen het *Ultramontanisme* met nauwgezetheid getrouw bleef. Overeen-

komstig mijn eigen antecedenten en door strenge toepassing van de zinspreuk: *In ons* ISOLEMENT LIGT ONZE KRACHT."

Op bl. 9 leest men dan: „Aan onze uitnemende vrienden Dr. Kuyper en Mr. De Savornin Lohman wordt overleg *met de Roomsch-Catholieken* bij de stembus door weinigen, het is zoo, doch wier oordeel wij niet gering schatten, euvel geduid.

„Als verloochening der zinspreuk: „In ons *isolement* ligt onze kracht."

„Hiertegen moet ik opkomen. *Periculum in mora.*

„Hier is het levensbeginsel der antirevolutionaire richting op het spel."

Men vindt dan verder op bl. 9 en v.v. aangetoond, dat Groen met zijn *isolement* volstrekt niet bedoelde een uitsluiting van bondgenootschap, maar alleen het handhaven van zijn zelfstandigheid.

Op bl. 30 schrijft Groen nogmaals, met betrekking tot de verkiezingen van 1875: „De verhouding van mijne vrienden Dr. Kuyper en De Savornin Lohman tot de Roomsch-Catholieken *komt met mijn eigen gedragslijn overeen.*"

In ruimeren zin begreep Groen zelfs de Roomschen *onder* de Antirevolutionairen. Prof. Mr. D. P. D. Fabius, mijn hooggeachte vriend en medestander, wiens kennisse van Groen van Prinsterers geschriften door niemand geëvenaard wordt, wees hier reeds op in zijn treffelijk geschrift: *Voorheen en Thans*, waarin hij op p. 95 naar dit woord van Groen verwijst:

„We zijn een onderdeel van eene politieke richting, bekend in geheel Europa en die niet binnen de grenzen der Hervormde, *zelfs niet der Protestantsche gezindheid*, beperkt is." (*Ned. Ged.* dl. V. p. 280.)

Dit sprak Groen van Prinsterer in de Tweede Kamer op 5 Dec. 1853, nadat Mr. De Kempenaer de Antirevolutionaire partij als deel der Hervormde Kerk had voorgesteld. Groen vermeldt dit *Ned. Ged.* dl. V, bl. 123 en 280.

Dezelfde gedachte vindt men elders. Bosscha schreef in *Kroon en Ministers*, bl. 104: „Tegenover de leer der Nederlandsche liberalen staat de antirevolutionaire staatsleer." Daarop teekent Groen aan in *Aan de Kiezers* VI. A°. 1864, bl. 13 noot: „Volgens hem omvat zij

ook de Roomsch-Catholieken. In beginsel is dit, welbegrepen, niet onwaar, *en telkens door mij erkend.* Iedereen, die aan geopenbaarde waarheid vasthoudt, is, zoodra hij begrijpt, wat *de* Revolutie beteekent, tegen *de* Revolutie gekant."

Groen van Prinsterer stond dus geheel, waar ik sta. Iets wat trouwens ook moeilijk anders kon, daar ik te dezen weinig anders deed, *dan zijn voetstappen drukken.*

Mr. De Beaufort zal dan ook zelf, zoo hij van deze nadere toelichting kennis neemt, over zijn oproeping van de schim van Groen van Prinsterer berouw hebben.

Nauwkeurig althans blijkt zijn kennisneming van wat Groen van Prinsterer schreef, en als doel bijna een halve eeuw najaagde, *niet.*

En poogde mijn geachte opponent zich uit de klem te redden, door de bewering, dat ik dan toch den moed miste, om het „*Roomsche Staatsrecht*" even kras als Groen te bestrijden, dan kan ik hem ook hierop dienen.

Publiek toch in de Tweede Kamer heb ik mij op 7 December 1875, blijkens het *Bijblad* p. 609, over dit ernstig geschil in dezer voege uitgelaten:

.....En dan sta hier mijne verklaring, dat ik, voor zooveel mijzelven aangaat en aangaat het antirevolutionair beginsel, gelijk ik dit versta en belijd, indien ooit eene Catholieke Staatspartij hier optrad met den toeleg, om de beginselen van het *Roomsche Staatsrecht* te onzent ingang te doen vinden, onmiddellijk aan de zijde zou treden van hen, die met kracht elke poging, daartoe dienende, willen bestrijden.

„Dit is geen fictie. Er bestaat wel terdege een *Roomsch Staatsrecht*, afgeleid uit een beginsel door duizenden ook onzer landgenooten uit volle overtuiging beleden, te weten: dat de Staat ondergeschikt is aan de Kerk, wijl het stoffelijke onderworpen behoort te zijn aan het geestelijke en het uitwendige dient af te hangen van het inwendige. Uit dit beginsel vloeit strikt logisch de staatsrechtelijke stelling voort, dat niet slechts alle macht gegeven is aan den Christus, maar ook dat die macht door den Christus gedelegeerd is aan zijn stedehouder op aarde en dat derhalve de autoriteit, of wil men de souvereiniteit, door vorsten of Regeeringen uitgeoefend, hun niet toevloeit door onmiddellijke mededeeling, maar hun gewordt door de tusschenschakel van het hoofd der geestelijke macht, die daartoe op aarde besteld is: *door den Paus.*

Tevens ligt het in den aard van dit stelsel [de theorie der twee zwaarden], dat *dwang* niet kàn worden uitgesloten. Weet men toch eenmaal met

volle zekerheid, ook op staatkundig terrein, krachtens hoogere openbaring, wat recht en waarheid is, dan is er ook geen verschil duldbaar, en moet men wel het beginsel huldigen, dat niet slechts de misdaad, maar ook de *dwaling* waaruit ze voortkwam, strafbaar is: dat ook de dwaling van den geest als wortel van het zedelijk kwaad desnoods *vi illatâ* moet worden uitgeroeid.

Indien nu, van welke zijde ook, in ons vrije Nederland, eene poging mocht worden beproefd (eene poging intusschen, dit voeg ik er bij, waarvan ik *tin deze Kamer* de aanwezigheid dusver niet bewezen acht) om ons Nederlandsch Staatsrecht naar dit mijns inziens *verderfelijk* en *overwonnen* standpunt terug te leiden, *zou het Antirevolutionair beginsel, dat ik belijd, en het Protestantsche bloed, dat mij in de aderen vloeit, mij onverbiddelijk nopen, om mij met beslistheid aan de zijde van hen te scharen, die zich daartegen met hand en tand zouden verzetten.*"

Krasser en beslister kan het toch wel niet. En ook Mr. De Beaufort zal *volduan* zijn.

Men ziet het, hij is in wat zijn *tegenstanders* schreven of spraken of bedoelden, niet thuis.

Meer belang boezemt mij, als Mr. De Beaufort aan het woord is, dan ook het vraagstuk *onzer staatsrechtelijke eenheid* in.

Terecht merkt hij dienaangaande op, dat bij mij de eisch zwaar weegt, om in een staat met burgers van zoo „diverse pluimage", ook bij de staatsrechtelijke regeling met die diversiteit van pluimage rekening te houden. Niet om met *elk* verschil rekening te houden, maar wel terdege om toe te zien, dat ons staatsrecht niet aan het ijzeren bed van Procrustes gelijk worde, die *uitrekte* wie korter, en *besnoeide* wie langer dan *zijn eigen model* was. Zoo nu stelde ik o. a. den eisch, dat in alle materie van staatsrechtelijke regeling, waarbij de *religie* of de *zedelijke* beginselen in het spel kwamen, rekening zou worden gehouden met die machtige diversiteit van religieuze gesteldheid onder onze burgers, die zich in de onderscheiding tusschen Rationalisten, Roomschen en Calvinisten afteekent. De Joden, Lutherschen, Doopsgezinden enz. vergat ik daarom niet, maar hun aantal is te klein in het cijfer, om hen in *de regeling* op te nemen. Voor hen schuilt de garantie van recht in *de exceptie*. Zoo begrijpt de wetgeving van elk beschaafd land de

positie dezer zeer kleine minderheden. Zoo deed ook onze wetgeving almeer op het stuk van den eed en de Zondagsviering. Zoo en niet anders bedoelt het ook de Antirevolutionaire partij. Ik geef dus volstrekt niet toe, dat Mr. De Beaufort goeden grond heeft voor zijn zeggen, „dat *met hetzelfde recht* anderen een verdeeling in nog meer onderdeelen zullen eischen". Het recht toch, waarvoor ik opkom, ontstaat eerst, zoo zich een groep aandient, *die een eigen tint in den stroom van het nationale leven vertegenwoordigt*. En hiervan nu kan te onzent alleen sprake zijn voor de Roomsch-Catholieken, die de type der Middeleeuwen vertegenwoordigen; voor de Calvinisten, die onze nationaliteit uit de dagen der Hervorming representeeren; en voor de Rationalisten, die door de Fransche Revolutie de hooge hand kregen.

Is het nu waar, wat Mr. De Beaufort staande houdt, dat deze eisch de eenheid van onzen Staat schendt? Ik geloof het niet, en acht het te kunnen bewijzen. Immers het verschil tusschen de diverse religieuze groepen is lang niet de eenige diversiteit, die onder burgers en burgers bestaat. Er bestaat ook een verschil *van sexe*, en nog nooit is beweerd, dat onze wetgeving, door met *dit* verschil rekening te houden, aan onze Staatseenheid tekortdoet. Er bestaat een verschil *van ouderdom* tusschen kinderen en volwassenen, mondigen en onmondigen, en nog nimmer is het denkbeeld geopperd, dat het rekening houden met *deze* diversiteit de eenheid van ons staatsrecht bedreigt. Er bestaat zeer aanmerkelijk verschil tusschen *de belangen van landbouw, nijverheid en handel*, en toch verzette de liberale partij er zich nooit, als stoorde het onze staatseenheid, tegen, dat voor onze handelssteden *andere* offers wierden gebracht dan voor den landbouw. Er bestaat, om niet meer te noemen, een diepgaand verschil tusschen zeer *arme* en zeer *rijke*, tusschen min- en meer vermogende burgers, en nog nimmer is de meening geuit, dat het eenheidsbeginsel van ons staatsrecht het rekenen hiermeê in ons belastingstelsel verbiedt. En is dit zoo, hoe kan men dan staande houden, dat zoo nu ook in de materie der *religie* en der *conscientie* met de diversiteit der religieuze groepen rekening te houden, zou indruischen tegen den eisch van ons staatsrechtelijk systeem?

Wat ons staatsrecht verbiedt en uitsluit is een afzonderlijke

administratie, die niet onder de gemeene wet zou vallen; en aldus óf een *état dans l'état* zou scheppen, óf wel den éénen staat in onderscheidene aparte staatjes zou oplossen. Geen *home rule* voor Friesland of Limburg, maar ook geen onderscheiden staatsrechtelijke positie voor den Muzelman en den Kafir. Maar wat ons staatsrecht, sinds het beginsel der staatseenheid triomfeerde, *nooit* uitsloot, en, zonder stuitend onrecht te scheppen, nimmer uitsluiten *kan*, is, dat bij elke wettelijke bepaling rekening worde gehouden met de veelvormigheid van het leven der burgerij, op *dat punt*, hetwelk bij deze wettelijke bepaling geregeld wordt.

Wat de staatseenheid verbiedt, is, dat burgers om de diversiteit van religie, ook in zaken, die met de religie *niets* gemeen hebben, onderscheidenlijk zouden behandeld worden. B.v. dat men een Roomsche of Jood van het bekleeden van ambten uitsluit, omdat hij Roomsch of Jood is. Maar wat de staatseenheid *niet* uitsluit en ook niet uitsluiten *kan*, maar veeleer *eischen* moet, is, dat zoo dikwijls de wetgeving *met de religie in aanraking komt*, alsdan ook met de diversiteit op godsdienstig gebied worde gerekend.

Immers weigert men, gelijk Mr. De Beaufort, aan dezen eisch van gerechtigheid en gezond verstand gehoor te geven, dan verkrijgt men, 1°. dat ons staatsrecht wél rekening houdt *met elke andere diversiteit* der burgerij, maar op het stuk *van de religie*, dat het lichtst de hartstochten gaande maakt, voor de veelvormigheid van het leven het oog sluit. 2°. Dat de Staat, zoo dikwijls hij met *de religie* in aanraking komt, overmits hij voor de veelvormigheid van het leven het oog sluit, slechts *met éénen vorm* rekenen kan; en dus voor het dilemma staat, om óf op één der vele religieuze vormen, die in de burgerij bestaan, het étiket van „*staatsorthodoxie*" te drukken, óf, erger nog, zelf een nieuwen vorm te scheppen en dien als *staatsorthodoxie* aan allen op te leggen.

Nu doen de heeren Mr. De Beaufort *cum suis* feitelijk *het eerste*. Ze vinden drie hoofdvariatiën op religieus terrein: 1°. de Rationalistische, 2°. de Calvinistische en 3°. de Roomsche, en nu decreteeren ze, dat de Staat in zijn wetgeving, zoo dikwijls deze met de materie der religie in aanraking komt, zich zal aanstellen, *als waren alle burgers Rationalisten*.

Feitelijk komt dus Mr. De Beaufort, tot wat het *Roomsche* staatsrecht in de Middeleeuwen wilde, en wat, tot onmetelijke schade voor het Calvinisme, ten deele ook door de Republiek der Vereenigde Nederlanden, ik zeg niet *feitelijk*, maar dan toch in haar *plakkaten* is doorgezet, t.w. *tot het ijken van een staatsorthodoxie inzake de Religie.*

Over het laatste onderwerp, dat Mr. De Beaufort in het geding bracht, volsta ik met drie opmerkingen.

De eerste is deze, dat Mr. De Beaufort zich bij het classificeeren van de stelsels over de verhouding tusschen Kerk en Staat een „*onnauwkeurigheid*" veroorlooft, die niet onopgemerkt mag voorbijgaan. Hij zegt toch op blz. 24: „*Welk stelsel huldigt Dr. Kuyper nu, dat van Stahl of van Vinet?*": en deze vraag stelt hij, niettegenstaande sinds jaar en dag door de Antirevolutionaire partij betuigd, en ten overvloede nog in *Eer is teer* herinnerd is (iets wat Mr. De Beaufort als kenner van ons staatsrecht, ook buitendien kon weten) dat het Calvinisme *noch aan Stahl noch aan Vinet zijn inspiratie ontleende*, maar welbewust tegenover beiden zijn *eigen* stelsel handhaaft. Indien er maar *twee* stelsels bestonden, dán had Mr. De Beaufort recht om mij deze vraag te stellen; maar nu er een *derde* stelsel bestaat, dat reeds zijn sporen verdiend had, lang eer Stahl of Vinet geboren waren, gaat het toch niet aan, mij toe te roepen, dat ik óf Stahl volgen óf met Vinet dweepen moet. Vinet sluit, gelijk Mr. De Beaufort terecht opmerkt, *alle religie buiten de sfeer van den Staat*, en toch weet ook Mr. De Beaufort, hoe in Amerika een stelsel geldt, dat de erkenning van God in de Constitutie schrijft, den Bijbel op de staatsschool brengt, den Zondag van staatswege heiligt, de zitting van het Parlement met een gebed doet openen, en op elk punt schier, heel anders dan Vinet, *met de religie rekent.* Ook al kende hij dus het Calvinisme niet, gelijk wij het voorstaan, dan nóg had reeds hetgeen Amerika ons toont hem alle recht afgesneden, om mij tot een keuze tusschen Stahl en Vinet te dwingen. Zoo kan alleen spreken, wie, *minder nauwkeurig*, zich inbeeldde, dat er geen derde stelsel te dezen bestond.

Ten tweede wijs ik op het citaat uit Vinet, *Essai sur la manifes-*

tation des convictions religieuses et sur la séparation de l'Eglise et de l'Etat, dat Mr. De Beaufort op blz. 24 aanhaalt. Reeds trok het mijne aandacht, dat hij wel *den titel* van dit boek noemt, maar, *minder nauwkeurig,* verzuimt *de pagina* op te geven, waar dit citaat door hem gevonden is. Hij noodzaakte mij daardoor in de 550 bladzijden van dit werk zelf naar dit citaat te zoeken. Een altoos tijdroovend werk. Toch vond ik het. Het staat op bladz. 224. Reeds dit verzuim intusschen wettigde het vermoeden, dat de inhoud van Vinet's *Essai* den heer Mr. De Beaufort minder helder voor den geest stond. Immers, waar hij zich met warme sympathie bij Vinet's stelsel aansluit, en op dien grond oordeelt, dat in staatsrechtelijken zin „van onderwerping van den Staat, als zoodanig, aan God Almachtig" geen sprake kan zijn, zou men mogen verwachten, dat dan ook Mr. De Beaufort inzake school en kerk *met Vinet eenstemmig zou zijn.* Hoe het nu hiermeê op *Schoolterrein* geschapen staat, behoeft geen opzettelijke aanwijzing. Maar waar blijft bij Mr. De Beaufort Vinet's pertinente eisch, dat op kerkelijk gebied het stelsel der *Vrije kerk* aanvaard worde, en elke band, waarin een privilege schuilt, tusschen Kerk en Staat worde losgemaakt. Op blz. 421 bespreekt Vinet juist het geval, waarin onze Staat zich tegenover de „Ned. Herv. kerk" geplaatst vindt. Het luidt aldus:

„Si, parmi ces Eglises, il en est une qui embrasse la plus grande partie de la nation, l' Etat, dans ses rapports avec elle, sera perpétuellement entre les caresses et les menaces, à cause des services qu'elle peut lui rendre et du mal qu'elle peut lui faire; et on le verra, tantôt pénétrant dans ce domaine étranger, faisant invasion dans le sanctuaire, demandant avec empire des *services* à cette Eglise, qui ne doit rendre que des *arrêts*; tantôt, dans le même principe, flattant l'intolérance et les passions de cette Eglise, et vexant, afin de lui complaire, les cultes qui font minorité. Car cette Eglise, à son tour, lui demande *des services* et le plus utile, comme le plus à la portée du pouvoir, *c'est la persécution, au moins* INDIRECTE, *des cultes odieux à cette Eglise, qui croit être l' Eglise de l' Etat, parce qu'elle est celle de la majorité.*"

Met het oog op deze uitspraak van Vinet nu zij de vraag geoorloofd, van welke „vrije kerk" de heer Mr. De Beaufort zelf lid is, en een andere, hoe het met Mr. De Beaufort's sympathie voor Vinet te

rijmen is, dat zijn *liberale* partij bij de *stembus* telkens wol poogt te spinnen uit wat Vinet zoo beslist wraakt.

Mijn derde opmerking eindelijk geldt een „onnauwkeurigheid" van Mr. De Beaufort, die er, ook bij de mildste toegeeflijkheid, toch heusch niet door kan.

Hij had in zijn *Gids*artikel gezegd, dat de Antirevolutionaire partij op haar standpunt, evenals Rome, *een orgaan* moest scheppen, om voor de Overheid den wil van God duidelijk te maken. Ik heb hem in *Eer is teer* hierop geantwoord, dat hij zich hierin terdege vergiste, want dat de Calvinisten, op grond van het leerstuk de *perspicuitate S. Scripturae* steeds staande hielden, dat *de Overheid zelve* dezen wil Gods voor het staatsleven uit zijn Openbaring had op te sporen. Ten bewijze waarvan ik hem verwees, 1°. naar onze oude Republiek, die aan het scheppen van zulk een orgaan nooit dacht; 2°. naar de bekende *Synopsis* der geheele *Leidsche Theologische faculteit*, die reeds in **1625** het licht zag, en 3°. naar Prof. Van den Honert, die omstreeks 1730 schreef. En hoe komt nu Mr. De Beaufort de zaak voorstellen?

Lees het op blz. 26 van zijn verweerschrift.

Daar zegt hij:

Wil eindelijk Dr. Kuyper geheel zijne leer hierin samengevat zien, dat vorst en onderdaan, ieder voor zich, onderworpen moet zijn aan God, dat is te zeggen: geen haarbreed mag afwijken van wat ieder, volgens de getuigenis van zijn geweten, voor Gods wil houdt, dan zal ik waarlijk tegen die stelling geen bezwaren inbrengen. *Zij wordt, blijkens de door Kuyper bijgebrachte aanhalingen, reeds min of meer ontwikkeld door den achttiende-eeuwschen hoogleeraar Van den Honert*, edoch niet in een staatkundig geschrift, maar in een godgeleerde verhandeling.

Gijzelf, M. de R., zult mij toegeven, dat Mr. De Beaufort hierdoor den indruk bedoelt te geven, alsof het door mij voorgestane stelsel tot op de achttiende eeuw nagenoeg *onbekend* was; toen door Prof. v. d. Honert *min of meer* geschetst werd; en eigenlijk eerst *in onze eeuw* doordrong.

En toch stond in *Eer is teer* op blz. 39 duidelijk dit gedrukt:

Een standpunt geheel strookend met wat de vier Leidsche Professoren Walaeus, Polyander, Rivet en Thysius in hun *Synopsis* a°. 1625 aldus schreven: *„dat de Overheid in zoo gewichtige materie niet mag afgaan op*

anderer inzicht of oordeel, maar alle zaak beleiden moet naar eigen helder inzicht en persoonlijke overtuiging."

Nu voelt ieder, dat als ik Mr. De Beaufort met de stukken aanwijs, hoe *reeds in* **1625** *de geheele Theologische faculteit te Leiden* het door mij aangeprezen stelsel als *gemeen goed* der toenmalige Calvinisten in haar *Synopsis* opnam, Mr. De Beaufort *erger* dan een „onnauwkeurigheid" begaat, door aan zijn lezers te vertellen, dat dit stelsel en dat nog wel *blijkens mijn aanhalingen* „reeds min of meer ontwikkeld was door een achttiende-eeuwschen hoogleeraar".

Uit mijn aanhalingen bleek *heel iets anders*; bleek namelijk met de stukken zelven, dat dit stelsel reeds kort *na de opkomst onzer Republiek* door *alle* hoogleeraren aan de Theologische faculteit te Leiden, als *het* algemeen bekende stelsel der Calvinisten, gehuldigd en verdedigd werd. Wie dit ontkent, begrijpt de beteekenis van deze *Synopsis* in den toenmaligen tijd niet.

En hiermeê, M. de R. spoedt mijn taak ten einde. Niets zal mij aangenamer zijn, dan, zoodra tijd hiervoor beschikbaar komt, nader op de verhouding van den Staat tot de Kerk in te gaan; maar dit kan niet binnen de beperkte ruimte van een vlugschrift geschieden.

Ik dank U daarom voor het geduld, waarmeê Gij mij wildet te woord staan. Voor het geding, dat ik met „Het Vaderland" heb, is hetgeen ik de eer had aan uwe aandacht te onderwerpen, volkomen voldoende, en ik maak daarom van Uw beleefdheid niet langer misbruik.

Gij hadt den indruk ontvangen, dat Mr. De Beaufort's verweerschrift als polemisch stuk *onweerleggbaar* was, en keurdet het daarom in *De Standaard* af, dat haar redactie dit niet gulweg erkende.

Zóóver gingt Gij zelfs, van mijn stilzwijgen daaraan toe te schrijven, dat ik op den aanval van Mr. De Beaufort *niets wist te antwoorden*.

Toone deze anticritiek U, wat hier van aan zij.

En al had ik aanvankelijk geen ander voornemen, dan beleefdheidshalve aan mijn geachten tegenstander *het laatste woord* te laten, toch ontveins ik mij niet, dat uw scherp woord, dat mij uit mijn hoek haalde, mij van achteren in zóóverre niet onwelkom is, als het mij

aanleiding gaf, om althans op het stuk van „onnauwkeurigheden" de balans tusschen mijn geachten opponent en mij op te maken.

Want wel waardeer ik, gelijk Gij boven reeds zaagt, de „*verzachtende omstandigheden*", waardoor Mr. De Beaufort voor mij als beklagelijk „dagbladschrijver" zijn vonnis temperde; maar van „verzachtende omstandigheden", die doodelijk voor mijn invloed zijn, ben ik niet gediend.

En zoo was het hier.

Zeg ik toch van u, dat ge wel onverstaanbaar waart, maar *dat gij anders zeer goed kunt spreken*, dan is er, als ge weer optreedt, nog kans op gehoor. Maar zeg ik, *met verzachtende omstandigheden*, dat ge wel onverstaanbaar waart, maar dat u dit niet is toe te rekenen, omdat uw éene long weg is, dan komt er, als ge weer een *séance* aankondigt, *niemand*.

Niet dus om preutsch te zijn, als wist ik niet zeer goed, hoe het ook mij wel overkomt, dat ik min nauwkeurig ben; maar om in de toekomst niet voor stoelen en banken te spreken, wierd de gelegenheid, die Gij mij boodt, om de aanklacht van *karakteristieke* „onnauwkeurigheid" te weerleggen, niet ongaarne door mij aangegrepen.

En mocht ik mijzelven later soms op een *wezenlijke* onnauwkeurigheid in jaarcijfers of voornamen betrappen, dan zal mijn zelfverwijt hierover toch getemperd worden door de wetenschap, dat zelfs aan een zoo kalm en keurig publicist als Mr. De Beaufort dit *menschelijke* soms overkomt.

Aanvaard, M. de R., de betuiging der hoogachting, waarmede ik de eer heb te zijn

Uw dw. Dienaar,

Dr. A. KUYPER.

AMSTERDAM, 18 September 1889.

Koninkl. Nederl. Stoomdrukkerij Warmoesstraat 106, Amsterdam.